

Uurimistöö andmete õiguslik staatus Eestis

Sirje Kahu, Kadri Aua

14/12/2012

Sisukord

Sissejuhatus	2
Kokkuvõte	3
Lisa 1. Uurimistöö andmete määratlus ja avalikustamise tingimused – Euroopa Komisjon, Euroopa Teadusnõukogu, OECD, National Institutes of Health (NIH), Ühendkuningriik, Sloveenia, Rootsi, Soome, Norra ja Saksamaa	6
Lisa 2. Autoriõigus	14
Lisa 3. Autoriõigusega kaasnevad õigused: andmebaasi tegija õigused	20
Lisa 4. Leiutised	24
Lisa 5. Riigisaladus ja ärisaladus	27
Lisa 6. Uurimistöö andmete kasutamise ja taaskasutamise eetilised piirangud	28
Lisa 7. Uurimistöö andmete tekkimine, archiveerimine ja säilitamine teadusasutuste poolt	29
Lisa 8. Isikuandmete kaitse	30
Lisa 9. Andmete haldamise plaanide (<i>Data Management Plan</i>) näidiseid teadusvaldkondade kaupa, National Science Foundation (NSF), National Institutes of Health (NIH)	31
Lisa 10. Mõningad keskkonnainfo alased küsimused (Århusi konventsioon, keskkonnaregister)	32

Sissejuhatus

Dokumendi eesmärgiks on analüüsida uurimisandmete õiguslikku staatust Eestis vastavalt Eesti Teadusagentuuri (ETAGi) lähteülesandele.

Alljärgnevalt on toodud ETAGi sõnastatud oodatavad tulemid ja vastused:

1. „Kommenteeritud loetelu rahvusvahelistest ja Eesti õigusaktidest ja kokkulepetest koos viidetega konkreetsetele punktidele, mis reguleerivad avalikest vahenditest rahastatud teadus- ja arendustöö käigus toodetud/saadud andmete avalikustamist Eestis.“

Vastus: Avalikest vahenditest rahastatud teadus- ja arendustöö käigus toodetud/saadud andmete avalikustamist Eestis ühegi spetsiaalse õigusaktiga ei reguleerita.

Siiski tuleb avalikustamisel arvestada intellektuaalomandi alaste õigustega, isikuandmete kaitsega, eetikanõuetega, ärisaladuse ning riigisaladuse kaitse nõuetega.

2. „Kommenteeritud loetelu tingimustest ja piirangutest (arvestades võimalikke valdkondlikke erisusi), millega tuleb rahastajal arvestada omapoolsete täiendavate tingimuste seadmisega rahasaajale.“

Vastus: Rahastaja võib seada omapoolseid tingimusi kooskõlas intellektuaalomandi alaste õigustega, isikuandmete kaitsega, eetikanõuetega ja arvestades ettevõtjate kui uurimistöö rakendajate huvide tagamisega (ärisaladuse kaitse) ning riikliku julgeolekuga. Valdkondlikud erisused seoses arvestamist vajavate tingimuste ja piirangutega tulenevad samadest eelnimetatud nõuetest. Uurimistöös inimuuringute või loomkatsete kavandamise korral tuleb rahastajale esitada inimuuringute eetikakomitee või loomkatsete läbiviimise loakomisjoni luba kavandatava uuringu teostamise kohta.

Euroopa Komisjon (17.07.2012 Teatis teadusinfo kättesaadavuse ja säilitamise kohta (2012/417/EL)) soovib tagada, et „riiklikult rahastatavast teadustegevusest saadud uurimisandmed on avalikkusele digitaalsete e-taristute kaudu kättesaadavad, kasutatavad ja taaskasutatavad, ja et küsimusi seoses eraelu puutumatuse, ärisaladuse, riikliku julgeoleku, õigustatud ärihuvide ning intellektuaalomandiõigusega tuleks võtta nõuetekohaselt arvesse“.

3. „Kommenteeritud loetelu uurimisandmete määratlusest võrdlusriikide ja –organisatsioonide kaupa.“

Vastus: vt lisa 1.

4. „Kommenteeritud loetelu uurimisandmete avalikustamisele suunatud sätetest võrdlusriikide ja –organisatsioonide kaupa.“

Vastus: vt. lisa 1.

5. „Võimalikud soovitused Eestile ja ETAGile omapoolsete regulatsioonide väljatöötamiseks.“

1) Kaaluda uurimisandmete määratlemist (defineerimist) teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduses.

2) Viia sisse ETAGi finantseerimiseeskirjadesse avalikest vahenditest finantseeritava uurimistöö käigus saadud andmete vaba kasutamise põhimõte, arvestades võimalikke piiranguid.

3) Finantseerimistaotluse viia sisse järgmised täiendused:

a) tabel uurimistöö võimalike tulemite kohta (leiutis, andmebaas, teadusartikkel, monograafia, uurimistöö andmed, oskusteave, ärisaladus, muu), mida teadlane saab ära märkida;

b) küsimus selle kohta, kas ja kus uurimistöö andmed tehakse avalikult kättesaadavaks ning põhjendus kui uurimistöö andmeid ei tehta avalikult kättesaadavaks või kui nende avalikustamist edasi lükatakse.

6. ETAGi täiendava ülesande kohaselt uuriti keskkonnainfo kogumist ja juurdepääsu sellele, eriti Århusi konventsiooni.

Vastus: Keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnanäasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise Århusi konventsioonist ei tulene ETAGile ega teadus- ja arendusasutustele kohustust tagada juurdepääs keskkonnateabele. Keskkonnaregistri seaduse kohaselt ei ole teadus- ja arendusasutus andmeandja riiklikusse Keskkonnaregistrisse. Vt lisa 10.

Kokkuvõte

Uurimistöö andmete kasutamise tingimused ja piirangud tulenevad seadusandlikest aktidest (nii rahvusvahelisel, Euroopa kui siseriiklikul tasandil), teadusasutuste ja rahastajate eeskirjadest ning isikute/asutuste vahelistest kokkulepetest.

Seadusest tulenevad piirangud tulenevad eelkõige intellektuaalomandi alastest reeglitest, aga ka isikuandmete, ärisaladuse ja riigisaladuse kaitse nõuetest.

Peamiseks lähtepunktiks uurimistöö andmete õigusliku staatuse puhul on asjaolu, et andmed kui sellised (*raw data*) ei ole Eestis intellektuaalomandi alaste õigustega kaitstud – st on kasutamiseks vabad.

Ometi on seejuures määrava tähtsusega tõsiasi, et uurimistöö andmed on alati esitatud mingis vormis (teadusartiklina, tabelina, elektroonilise andmebaasina internetis jne) ja see vorm, mille kaudu andmed on esitatud, võib olla kaitstud autoriõiguse või andmebaasi tegija õigustega või on selle kasutamisele seadnud piirangud andmete omanik.

Kuna andmed on alati esitatud teatud vormis, mille kasutamine võib olla piiratud selle omaniku õigustest, siis on vajalik iga juhtumi puhul teha kindlaks, kas andmete kasutamiseks (nt avaldamiseks või juurdepääsu võimaldamiseks) on vajalik kellegi luba. Piiriülese koostöö korral tuleb arvestada koostöös osalejate jurisdiktsioonides kehtivate vastavate õigusaktidega.

Euroopa Komisjon soovib avalikest vahenditest rahastatud uurimistöö käigus saadud uurimisandmetele avatud juurdepääsu, mis tähendab, et lugejad saavad teadustöö tulemustega internetis tasuta tutvuda. Samas on Euroopa Komisjon rõhutanud, et uurimisandmete juurdepääsu loomisel tuleb arvestada õiguslikke piiranguid, eetikanorme ja koostööpartnerite huve.

Komisjon soovib liikmesriikidel toimida samamoodi kohalike programmide kaudu rahastatud uurimistööde tulemustega.

Avalikest vahenditest rahastatud uurimistöö tulemusel saadud andmetele võib juurdepääs olla piiratud

- intellektuaalomandi alaste õiguste – autoriõiguse, andmebaasi tegija õiguste või patendiõiguste tõttu;
- isikuandmete kaitsest tulenevalt;
- ettevõtja kui uurimistöö rakendaja huvide tagamise tõttu;
- eetikanõuete tõttu;
- riigikaitse nõuete, õigusmõistmisega seotud vms seaduses ettenähtud nõuete tõttu.

Kas avalikest vahenditest rahastatud uurimistöö tulemusel saadud andmetele rakenduvad ülaltoodud piirangud, tuleb igal konkreetsel juhul eraldi hinnata.

Kindlaks tuleb teha kaitstavale objektile seatavad tingimused, õiguste tekkimise viis, õiguste kuuluvus, ainuõiguste sisu ja piirangud neile õigustele. Ehk tuleb saavutada selgus, kas ja millistel tingimustel võivad andmed olla autoriõiguse või muude õigustega kaitstud, millised ainuõigused kuuluvad nende omanikele, kes saab olla õiguste omajaks, kes määrab millistel tingimustel andmeid võib kasutada ning millistel juhtudel ei pea arvestama õiguste omaja õigustega ja andmeid võib kasutada vabalt.

Isegi kui ei ole tegemist kellelegi kuuluva intellektuaalse omandi alase ainuõigusega, nagu näiteks autoriõigus või andmebaasi tegija õigused, siis andmed ikkagi kuuluvad kellelegi, on kellegi valduses ning teised isikud ei saa neid ilma tema loata kasutada.

Kuigi üksikud andmed kui sellised võivad olla vabalt kasutatavad, siis pole neist ilma taustinfota ilmselt kasu. Seega võib eeldada, et üldjuhul on siiski vajalik kasutada uurimisandmeid sellises ulatuses ja sellisel moel, et see vajab uurimisandmete omaniku luba.

Ükski Eesti seadus ega ükski Eestis kohaldatav rahvusvaheline õigusakt ei võimalda seada piiranguid avalikest vahenditest rahastatud uurimisöö tulemusel saadud andmete omanike intellektuaalomandi alastele jm õigustele. Seejuures on oluline silmas pidada, et avalikest vahenditest võivad rahastamist taotleda mitte ainult avalik-õiguslikud teadusasutused, vaid ka eraõiguslikud – näiteks äriühingud (teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus § 3).

Seega tulenevalt eelnimetatud asjaolude hindamisest igal konkreetsel juhul, ilmneb ...

- Kas uurimisandmed on üldse kaitstud teatud õigusega (intellektuaalomandi vm)
- Kellele õigused/andmed kuuluvad
- Millised on „keelatud“ tegevused, st ainult õiguste/andmete omaniku loal toimuvad tegevused
- Millistel juhtudel ei pea õiguste/andmete omanikult luba küsima (vaba kasutamine)

Uurimistöö andmete intellektuaalomandi kaitse puhul kehtivad **samad** põhimõtted kui mistahes muu intellektuaalomandi objekti korral

Intellektuaalomandi alaste õiguste piirangud kehtivad, kui ...

- Andmed on esitatud andmebaasis, mis on kaitstud autoriõigusega (autoriõiguse seadus)
- Andmed on esitatud andmebaasis, mis on kaitstud andmebaasi tegija *sui generis* õigustega (autoriõiguse seadus)
- Andmed on osaks leiutisest, mida kavatakse patenteerida (patendiseadus)
- Andmed on kaitstud ärisaladusena (konkurentsiseadus)

Uurimistöö tulemuste, sh andmete avaldamise keeld või edasilükkamine võib tuleneda uurimistöö tulemuste ja andmete omaniku vajadusest kaitsta andmeid ärisaladusena või esitada patenditaotlus. Kui leiutise olemus avaldatakse enne patenditaotluse esitamist, siis leiutist ei loeta uueks ning patendi väljaandmisest keeldutakse.

Leiutise olemuse avaldamine enne patenditaotluse esitamist „rikub“ leiutise uudsust.

Kui analüüsi tulemusena selgub, et uurimisandmed **ei ole kaitstud ühegi intellektuaalomandi õigusega ja ei ole muid piiranguid** (eetikanõuetest, isikuandmete kaitsest, ärisaladuse, riigisaladuse kaitsest tulenevalt),

- siis ei ole tõenäoliselt probleemi ka nende avalikustamisega

Kui analüüsi tulemusena selgub, et uurimisandmed **on kaitstud mingi intellektuaalomandi õigusega**,
 ■ siis tuleb avalikustamiseks sõlmida vastava õiguste omajaga leping.
 Lepingu tingimustes on pooled vabad kokku leppima.

ANDMEBAASI kaitse on võimalik 2 erineval viisil:	
Autoriõiguslik kaitse:	Andmebaasi tegija <i>sui generis</i> õigused:
Kaitstakse väljendusvormi, mis on originaalne loometöö tulem (teos)	Kaitstakse andmete, mille kogumiseks, süstematiseerimiseks andmebaasina on tehtud oluline investeering
Õiguste algne omaja: andmebaasi looja, s.o füüsiline isik (autor)	Õiguste algne omaja: olulise investeeringu tegija (võib olla nii füüsiline kui juriidiline isik)
Õiguste kuuluvus: vastavalt seadusele või pooltevahelisele kokkuleppele	Õiguste kuuluvus: vastavalt seadusele või pooltevahelisele kokkuleppele
Õiguste omajal ainuõigus mistahes viisil andmebaasi kui tervikut kasutada, sh kopeerida, levitada, internetis kättesaadavaks teha	Õiguste omajal ainuõigus lubada teha andmebaasist väljavõtteid (koopiaid) ja taaskasutada andmebaasi (levitada, internetis kättesaadavaks teha)
Luba ei pea saama (järgides täpselt seaduses esitatud tingimusi): tsiteerimiseks, illustreeriva materjalina kasutamiseks, õppe- ja teaduslikel eesmärkidel kopeerimiseks, mitte-elektroniliste andmebaaside isiklikuks otstarbeks kopeerimiseks	Luba ei pea saama (järgides täpselt seaduses esitatud tingimusi): andmebaasist väljavõtte tegemiseks illustreeriva materjalina kasutamiseks, väljavõtte tegemiseks või taaskasutamiseks avaliku julgeoleku, haldustegevuse või õigusmõistmise käigus, mitte-elektroniliste andmebaaside isiklikuks otstarbeks väljavõtte tegemiseks
Kaitse tähtaeg: autoriõiguste kaitse kehtib autori eluajal ning 70 aastat pärast tema surma	Kaitse tähtaeg: 15 aastat

Lisaks intellektuaalomandist tulenevatele piirangutele tuleb hoiduda avalikest vahenditest finantseeritud uurimistöö tulemusel saadud andmete avalikustamisest, kui tegemist on

- **isikuandmetega** - mistahes andmetega tuvastatud või tuvastatava inimese kohta, mis väljendavad selle isiku füüsilisi, psüühilisi, füsioloogilisi, majanduslikke, kultuurilisi või sotsiaalseid omadusi, suhteid ja kuuluvust, st kõikide andmetega, mis on seotud füüsilise isikuga;
- **riigisaladusega**, milleks loetakse riigikaitseleisi leiutisi ja uuringuid ning nende tulemusi käsitlevat teavet;
- **eetikanõuetega** - meditsiiniuuringute eetilisi põhimõtteid käsitleva Maailma Arstide Liidu Helsingi Deklaratsiooni p. 25 kohaselt on andmete kogumise ja taaskasutuse (*reuse*) korral vaja uuritava isiku informeeritud nõusolek.

Õigusaktid ja muud regulatsioonid, millest tulenevad piirangud uurimisandmete kasutamisele

- **Autoriõiguse seadus** § 12 (autori isiklikud, mittevaralised ainuõigused) ja § 13 (autori varalised ainuõigused teoses suhtes)
- **Autoriõiguse seadus** § 754 lg 2 (andmebaasi tegija ainuõigused)
- **Eesti patendiseadus** § 8, **Euroopa Patendikonventsioon** art. 54, 35 U.S.C. 102 (leiutise uudsus)
- **Konkurentsiseadus** § 50 lg 2 (ärisaladuse kaitse, kõlvatu konkurentsi keeld), **TRIPS (intellektuaalomandi kaubandusaspektide leping)** art 39 p 2 (avalikustamata teabe kaitse), **tööstusomandi kaitse Pariisi konventsioon** art. 10bis (kaitse kõlvatu konkurentsi vastu ning avalikustamata teabe kaitse)
- **Isikuandmete kaitse seadus** § 10 (isikuandmete töötlemise lubatavus), § 11 (isikuandmete avalikustamine), § 16 (isikuandmete töötlemine teadusuuringu vajadusteks)
- **Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seadus** § 7 lg 6 (riigikaitse riigisaladus)
- **Karistuseseadustik** § 228 (karistus leiutise loata avalikustamise eest)
- **Eesti teadlaste eetikakoodeksi põhimõtted** p. 1.5 (avaldamisele kehtivad piirangud), p. 2.4 (intellektuaalomandi piisav kaitse, p. 2.6 (nõuded inimuuringutele), **Maailma Arstide Liidu Helsingi deklaratsioon** inimuuringute kohta, p. 25 (andmete taaskasutuseks vajalik nõusolek).

Lisa 1. Uurimistöö andmete määratlus ja avalikustamise tingimused – Euroopa Komisjon, Euroopa Teadusnõukogu, OECD, National Institutes of Health (NIH), Ühendkuningriik, Sloveenia, Rootsi, Soome, Norra ja Saksamaa

Uurimistöö andmete määratlus ja avalikustamise tingimused

Uurimistöö andmeid määratlevad teadus- ja arendustööd finantseerivad asutused ning uurimistöö läbiviijad (ülikoolid ja teadusasutused).

Andmete avalikustamist käsitlevad teadus- ja arendustöö finantseerimist reguleerivad valitsusasutuste õigusaktid.

Ülikoolidel ja teadusasutustel on oma juhendid (*policy*), mis peavad arvestama nii avalikest vahenditest teadus- ja arendustöö finantseerimist reguleerivate õigusaktidega, rahvusvaheliste ja siseriiklike õigusaktidega intellektuaalomandi, isikuandmete kaitse, kaitse kõlvatu konkurentsi vastu (ärisaladus) valdkonnas, eetikapõhimõtteid ning teadus- ja arendustöö tellijatega (ettevõtjatega) sõlmitud kokkuleppeid.

Uurimisandmete õiguslikku staatuse kohta Euroopa Liidu neljas riigis (Ühendkuningriik, Saksamaa, Taani ja Holland) on koostatud raport „*Report on the Legal Status of Research Data in the four partner countries*“, kättesaadav <http://www.knowledge-exchange.info/Default.aspx?ID=461>.

Euroopa Komisjon - Euroopa Teadusnõukogu (*European Research Council (ERC)*)

Euroopa Komisjoni poolt 14.2.2007 Euroopa Parlamendile, Nõukogule ning Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele esitatud teatise (Teadusinfo kohta digitaalajastul: juurdepääs, levitamine ja säilitamine) eesmärk oli juhtida tähelepanu teadusinfole juurdepääsu tagamisele. Mõiste „teadusinfo“ hõlmas nii publikatsioone kui ka uurimisandmeid.

Euroopa Komisjon 17. juuli 2012 teatis teadusinfo kättesaadavuse ja säilitamise kohta (2012/417/EL) soovib liikmesriikidel tagada, et kõnealuse poliitika tulemusel oleks:

avatud juurdepääs riiklikult rahastatava teadustegevuse tulemusel saadud teadusväljaannetele niipea kui võimalik; eelistatavalt kohe ning mitte hiljem kui kuus kuud pärast avaldamise kuupäeva (12 kuud sotsiaal- ja humanitaarteaduste puhul);

litsentsimissüsteem, mis aitaks tasakaalustatud moel kaasa avatud juurdepääsule riiklikult rahastatava teadustegevuse tulemusel saadud teadusväljaannetele kooskõlas kehtivate autoriõigust käsitlevate õigusaktidega ning ilma neid piiramata; samuti soodustaks see teadlasi säilitama autoriõigust ning andma kirjastajatele litsentse.

Samuti soovib Euroopa Komisjon tagada, et teadusuuringute riikliku rahastamise haldamise eest vastutavad rahastamisasutused ning riiklikku toetust saavad teadusasutused rakendavad poliitikat järgmiselt:

määravad kindlaks teadusväljaannete levitamise ja nendele avatud juurdepääsu poliitika rahastamisasutuses ja koostavad selleks rahastamisasutuse tasandi rakenduskava;

juhendavad teadlasi, kuidas järgida avatud juurdepääsu käsitlevat poliitikat, eelkõige seoses intellektuaalomandiõiguse haldamisega, et tagada avatud juurdepääs oma väljaannetele.

Euroopa Komisjon soovib tagada, et kõnealuse poliitika tulemusel on riiklikult rahastatavast teadustegevusest saadud uurimisandmed avalikkusele digitaalsete e-taristute kaudu kättesaadavad, kasutatavad ja taaskasutatavad. Küsimusi seoses eraelu puutumatuse, ärisaladuse, riikliku julgeoleku, õigustatud ärihuvide ning intellektuaalomandiõigusega tuleks võtta nõuetekohaselt arvesse. Kõnealune kohustus ei kehti mis tahes kujul või mis tahes liiki selliste andmete, oskusteabe ja/või teabe suhtes, mis on enne teadustegevuse algust avaliku ja erasektori ühispartnerluse raames eraõiguslike isikute valduses ning on sellisena kindlaks määratud.

Vabariigi Valitsuse 4.10.2012 istungil väljendati seisukohta, et Eesti toetab üldjoontes Euroopa Komisjoni eelnimetatud teatises esitatud seisukohti teadustulemuste ja -andmete avalikustamise kohta.

Euroopa Teadusnõukogu (ERC) on oma 17.12.2007 juhendis (*ERC Scientific Council Guidelines for Open Access*) järgmisel seisukohal:

ERC peab oluliseks, et algandmed (primary data), nt loodusteadustes nukleotiidide/valkude järjestused, makromolekulaarsed aatomite koordinaadid ja anonüümsed epidemioloogilised andmed deponeeritakse

vastavates andmebaasides esimesel võimalusel, eelistatult viivitamatult pärast (teadusartikli) publitseerimist ja mitte hiljem kui 6 kuu jooksul pärast (teadusartikli) publitseerimist.

Euroopa Komisjon on võtnud avaldatud teadustööle avatud juurdepääsu programmi „Horisont 2020” (ELi teadusuuringute ja innovatsiooni rahastamise programm aastateks 2014–2020) üldpõhimõtteks.

Euroopa Komisjon nimetab „Horisont 2020” programmi põhiprintsiibina avatud juurdepääsu teadusuuringute andmetele (katsetulemused, tähelepanekud, arvuti loodud andmed jne) ning kehtestab programmi „Horisont 2020” katselise raamprogrammi, võttes arvesse eraelu puutumatusesega seotud õiguspäraseid huve, kaubandushuve ja suurte andmehulkadega seotud küsimusi.

Euroopa Komisjoni õigusaktid ei sisalda uurimistöö andmete *expressis verbis* legaaldefiniitsiooni. Uurimisandmed on avatud näidete ja lõpetamata loetelude kaudu.

Euroopa Komisjoni 2009.a. alanud projektis OpenAIRE kavandatakse luua taristu 7. Raamprogrammi teaduslike publikatsioonide hoiustamiseks ja teadusteabele avatud juurdepääsu võimaldamiseks, luues selleks konsultatsioonipunktide võrk 27 riikliku *Open Access*’i koostöökontori abil.

Eesti riiklik *Open Access* kontaktpunkt ja repositoorium on Tartu Ülikooli Raamatukogu ([DSpace - Tartu Ülikooli repositoorium](#)).

2011. a. alanud EL 7. Raamprogrammi projektis OpenAIREplus kavandatakse kogu Euroopa teadusruumi teadusproduktisioon (eelretsenseeritud artiklid) linkida teadusandmete ja rahastamisskeemidega.

OECD

OECD defineerib uurimistöö andmed alljärgnevalt ([OECD Principles and Guidelines for Access to research Data from Public Funding](#) (2007):

„Uurimistöö andmed“ on defineeritud kui faktilised kirjed (factual records) (arvandmed, tekstilised andmed, kujundid ja helid), mida kasutatakse uurimistöö algandmetena, ning mida peetakse tavapäraselt teadusringkondades uurimistöö tulemite valideerimiseks vajalikuks. Uurimistöö andmete kogu kujutab endast uuritava teema süstemaatilist, osalist väljendust/esitamist.

See definitsioon ei hõlma järgnevat: laboripäevikuid, esialgseid analüüse ja teadustööde mustandeid, edasise uurimistöö plaane, retsensioone (*peer review*), isiklikku kirjavahetust kolleegidega ega füüsilisi esemeid (nt laboriproove, bakteritüvesid, katseloomi, nt hiiri). Juurdepääs kõigile neile uurimistöö esemetele või tulemitele toimub teistsuguste põhimõtete alusel kui need, mis on selle dokumendiga ette nähtud.

Avalikest vahenditest rahastamise abil loodud uurimistöö andmeid (*research data from public funding*) defineeritakse kui uurimistöö andmeid, mis on saadud riigiasutuste poolt läbi viidud uurimistööst või mille läbiviimiseks on kasutatud riigi rahastamist mistahes valitsemistasandil (*research conducted by government agencies or departments, or conducted using public funds provided by any level of government*).

Juurdepääs teatud uurimistöö andmetele ning nende kasutamine on piiratud erinevate õiguslike tingimuste tõttu. Sellised piiranguid võivad olla näiteks seoses ärisaladuse ja intellektuaalse omandi alase kaitsega – andmed, mis sisaldavad konfidentsiaalset informatsiooni, ei saa olla uurimistööks vabalt kättesaadavad.

Andmete juurdepääsu korraldamisel peaks arvestama autoriõiguse või muude intellektuaalomandi alaste õiguste kohaldamisega, mis võivad riigi rahastatud uurimistööde andmebaaside puhul relevantseid olla. Asjaolud, millega tuleks seejuures arvestada:

Kuna avalik-õiguslike ja eraõiguslike isikute koostöö uurimistöö rahastamisel ja sellega seonduva andmete loomises on kasvamas, peaks avalik-õiguslike ja eraõiguslike huvid olema tasakaalustatult reguleeritud nii, et uurimistöö andmetele oleks võimalikult suur juurdepääs (kui see on kohane). Asjaolu, et andmete kogumisse on kaasatud erasektor, ei peaks iseenesest olema kasutatud andmete juurdepääsu piiramise põhjusena. Tähelepanu peaks pöörama meetmetele, mis soodustavad andmetele mitte-ärist juurdepääsu ja kasutamist, tagades samas ärihuvide kaitse, nagu näiteks selliste andmete edasilükatud või osaline avalikustamine või litsentseerimismehhanismide vabatahtlik kohaldamine. Sellised meetmed võimaldavad andmeid esimesena kogunud isikul täielikult uurimistöö andmeid kasutada juurdepääsu asjata tõkestamata.

Nendes jurisdiktsioonides, kus riigi poolt rahastatud uurimistöö andmed ja informatsioon on kaitstud intellektuaalomandi õigustega, peaksid nende õiguste omajad siiski võimaldama juurdepääsu neile andmetele, eriti riigi rahastatud uurimistöö tarvis või muu avaliku huvi eesmärgil.

OECD 2004.a. Deklaratsiooni, mis käsitleb avalikest vahenditest finantseeritava uurimistöö andmete juurdepääsu ([Declaration on Access to Research Data From Public Funding](#)), on allkirjastanud üle 30 riigi, sh Soome, Rootsi, Saksamaa, Ühendkuningriik, Prantsusmaa, Ungari, USA jt).

National Institutes of Health (NIH)

NIH'i juhend (NIH Data Sharing Policy and Implementation Guidance http://grants.nih.gov/grants/policy/data_sharing/data_sharing_guidance.htm) on defineerinud uurimistöö andmeid järgnevalt:

„Lõplikud uurimistöö andmed“ – talletatud faktiline materjal, mida tavapärast aktsepteeritakse teadusringkondades vajalikuna, et dokumenteerida ja tõendada uurimistöö tulemusi. See ei hõlma kokkuvõtvat statistikat või tabeleid; pigem hõlmab see andmeid, mille kokkuvõttev statistika ja tabelid põhinevad. Selle eeskirja tähenduses ei hõlma lõplikud uurimistöö andmed laboripäevikuid, osalisi andmekogusid (*partial datasets*), algseid analüüse, teadustööde mustandeid, tulevaste uurimistööde plaane, kolleegide arvustusi (retsensioone), kirjavahetust kolleegidega ega füüsilisi esemeid, nagu geelid või laboriproovid. Sama eeskirja punktis 2.3.11.2.3 (juurdepääs uurimisandmetele) on uurimistöö andmete definitsiooni alt välistatud ka ärisaladused, ärialane info, materjalid, mida on teadlasel vaja säilitada konfidentsiaalsena kuni avaldamiseni eelretsenseeritud ajakirjas, informatsioon, mis on kaitstud seadusega (nt intellektuaalomand), personali- ja ravidokumentid ja muud sarnased dokumendid, mille avaldamine võiks tuua kaasa lubamatu isiklike õiguste rikkumise, või info, mida saaks kasutada, et identifitseerida konkreetset isikut uurimistöös.

„Piiratud andmed“ – andmekogud (*datasets*), mida ei saa levitada üldsusele näiteks uurimistöös osaleja konfidentsiaalsuse tagamise kohustuse tõttu, kolmanda isikuga sõlmitud litsentsi- või kasutuslepingute tõttu või riikliku julgeoleku kaalutlustel.

NIH eeskirjade punkti 8.2 kohaselt peaksid tema poolt finantseeritud uurimistööde tulemused olema üldsusele kättesaadavad.

NIH finantseerimisel saadud andmete omanik on finantseeringu saaja. Sellise uurimistöö alusel saadud andmed kuuluvad jagamisele, tagades osalejate privaatsuse ning kaitstes konfidentsiaalset infot ja intellektuaalset omandit (*proprietary data*).

Ühendkuningriik

Ühendkuningriigis on teadustöö rahastajaks Ühendkuningriigi Teadusnõukogu (*Research Council UK, RCUK*).

RCUK on kehtestanud üldised põhimõtted andmepoliitikas (*RCUK Common Principles on Data Policy*), mis on aluseks teadusnõukogu instituutide, ülikoolide ja teiste teadusasutuste andmete käsitlemise põhimõtete väljatöötamisel <http://www.rcuk.ac.uk/research/Pages/DataPolicy.aspx>

Muuhulgas on sisaldab RCUK'i andmepoliitika järgmisi põhimõtteid:

Avalikest vahenditest rahastatud teadustöö tulemusena kogutud andmed (*publicly funded research data*) tuleb teha avalikult kättesaadavaks võimalikult väheste piirangutega, rikkumata sealjuures intellektuaalsest omandist tulenevaid õigusi.

Võimaldamaks teadusandmete efektiivset kasutamist tuleb teadusandmetele lisada piisavalt tõendavat infot (metadata) ja tagada nimetatud infole juurdepääs.

RCUK kinnitab, et teadusandmete avalikustamist piiravad õiguslikud, eetilised ja kommertsiaalsed aspektid. Teadusasutuse andmete käsitlemise poliitika ja rakendatav praktika peavad tagama, et teadusandmete avalikustamisel oleks kõikide eeltoodud aspektidega arvestatud.

Tunnustamaks teadusgruppe, kes on RCUK'i poolt finantseeritava teadustöö käigus kogunud ja analüüsinud teadusandmeid, võimaldatakse neile piiratud ajaperioodiks teadusandmete privilegieeritud kasutamise enne andmete publitseerimist (*a limited period of privileged use of the data*).

Teadusandmete kasutamisel tuleb tunnustada andmete allikat, viidata nende kogujale ja säilitajale ning kinni pidada andmete juurdepääsu tähtaegadest ja tingimustest.

Ühendkuningriigi Teadusnõukogu seisukoht teadustulemustele juurdepääsu kohta (*RCUK Position Statement on Access to Research Outputs*) <http://www.rcuk.ac.uk/documents/documents/2005statement.pdf>

Punktis 8 Teadusandmed (*Research Data*), tuuakse esile digitaalses formaadis teadusartiklite publitseerimise ühe kasutegurina võimalust lisada artiklis toodud järeldustele juurdepääs algsetele teadusandmetele, millel järeldus põhineb (*Access to primary research data*).

Ühendkuningriigi ülikoolid on kehtestanud oma teadusandmete käsitlemise juhendid.

Oxfordi Ülikooli teadusandmete käsitlemise juhend (*University of Oxford - policy on the management of research data and records*) vt <http://www.admin.ox.ac.uk/rdm/managedata/policy/>

Oxfordi Ülikooli juhendis on teadustöö andmed defineeritud kui mistahes salvestatud informatsioon (sõltumata selle vormist või vahendist, kus see eksisteerib), mis toetab ja kinnitab teadusprojekti vaatlusi, tähelepanekuid ja tulemusi (väljundeid):

Research data and records are defined as the recorded information (regardless of the form or the media in which they may exist) necessary to support or validate a research project's observations, findings or outputs.

Juhendi p 5 kohaselt peab andmetele olema võimaldatud juurdepääs arvestades eetilisi, andmete jagamise ja avatud juurdepääsu põhimõtteid.

Oxfordi Ülikooli kodulehel on kontrollküsimused, mida peab teadusandmete käsitlemisel/haldamisel arvestama (*Data Management Planning Checklist*). Nimetatud küsimustik aitab muuhulgas koostada teadusandmete haldamise plaane (*data management plans*) finantseerijale esitamiseks. <http://www.admin.ox.ac.uk/rdm/dmp/checklist>

Muuhulgas tuleb vastata küsimustele:

- Kas finantseerija on esitanud omapoolseid tingimusi? Kas finantseerijal on oma andmete jagamise juhend (*data sharing policy*)?
- Kas tuleb arvestada õiguslike ja eetiliste aspektidega?
- Millistel tingimustel antakse andmeid kasutada, sh litsentsitingimused? Kas ja kuidas on andmeid võimalik kommertseesmärgil kasutada?
- Kes on potentsiaalne andmete kasutaja? Kuidas, millal ja kui pikaks ajaks on kohustus andmeid kättesaadavaks teha?
- Mis on teadusandmed ja missugune on sobivaim säilitamise viis?

Edinburgh'i Ülikooli teadusandmete käsitlemise põhimõtte (*Research Data Management Policy This policy for managing research data was approved by the University Court on 16 May, 2011*) kohaselt peab teadusandmete haldamise plaan (*research data management plan*) kindlustama vajaliku juurdepääsu teadusandmetele ja tagama andmete turvalise säilitamise (p 7), vt <http://www.ed.ac.uk/schools-departments/information-services/about/policies-and-regulations/research-data-policy>.

Ülevaade uurimisandmete õiguslikust staatusest Ühendkuningriigis on toodud 2011.a. raportis „*The legal status of research data in the United Kingdom*“, Annex 4 to the Knowledge Exchange report „*The legal status of research data in the Knowledge Exchange partner countries*“, vt <http://www.knowledge-exchange.info/Default.aspx?ID=461>.

Selle kohaselt võib Ühendkuningriigis uurimisandmetele vaba juurdepääs olla piiratud autoriõiguse seadusega, andmebaasi õigustega ja andmekaitse seadusega.

Uurimisandmete legaalseaduse Ühendkuningriigi intellektuaalomandi seadustes puudub.

Sloveenia

Peamiseks teadustöö rahastajaks on Sloveenia Teadusagentuur ([Slovenian Research Agency](#)) ja Sloveenia Tehnoloogia Agentuur ([Slovenian Technology Agency](#)), mis viivad ellu Haridus-, Teadus-, Kultuuri ja Spordiministeeriumi ([Ministry of Education, Science, Culture and Sport](#)) poliitikat.

Sloveenia Teadus- ja arendustegevuse seadus ([The Research and Development Act](#)) määratleb, et teadustöö tulemused peavad olema avalikkusele kättesaadavad.

Otsus Rahvuslik teadus- ja arendustegevuse programmi 2011-2020 kohta ([The Resolution on the National Research and Development Programme 2011-2020](#)) näeb ette avatud juurdepääsu avalikest vahenditest finantseeritud teadustöö tulemusel kogutud algandmetele (*raw data*) ja tegevusplaani ettevalmistamise aastani 2014, mis oleks aluseks rahvuslikule teadusandmete vaba juurdepääsu poliitikale (*national open research data policy*).

Teaduse infrastruktuuri arendamise plaan 2011-2020 ([The Research Infrastructure Development Plan 2011-2020](#)) kohaselt planeeritakse teaduspublikatsioonide ja alusandmete (*raw research data*) jaoks rahvuslike deponitooriumite loomist.

Sloveenia võtab osa EL projektidest [OpenAIRE](#) ja [OpenAIREplus](#), milles kavatsetakse eelretsenseeritud artiklid linkida teadusandmetega.

Rootsi

Rootsis toimub teadustöö avalikest vahenditest rahastamine Rootsi Teadusnõukogu (*Swedish Research Council*) kaudu. Teadusgrandi taotlemisel tuleb esitada teadusandmete avalikustamise plaan, mis peab sisaldama:

- Teadusprojekti käigus kogutud andmete kirjeldust
- Informatsiooni andmete kogumise kohta (millistes tingimustes ja kuidas on andmed kogutud, andmete formaat ja asukoht)
- Informatsioon kuna ja kuidas tehakse andmed kättesaadavaks (nt Rootsi Riikliku Andmeteenistuse (*Swedish National Data Service (SND)*) või objektipõhiste andmebaaside kaudu)
- Teadusandmete avalikustamise eelarve
- Kontaktisik

(*General Terms and Conditions for Research Grants from the Swedish Research Council, the Swedish Council for Working Life and Social Research (FAS), and the Swedish Research Council for Environment, Agricultural Sciences, and Spatial Planning (Formas), Ratified by the Swedish Research Council, for its part, on 31 October 2011, and applicable to funding decisions from and including 1 January 2012 (decision RD-2011-6)*, vt <http://www.vr.se/inenglish/researchfunding/applyforgrants/callforproposals/closedgrants/projectresearchgrant.5.433545e51358811c2421fcd.html>)

Teadusandmed tehakse kättesaadavaks [Rootsi Riiklik Andmeteenistuse](#) (*Swedish National Data Service (SND)*) või muu andmespetsiifilise andmebaasi kaudu.

Näiteks teevad Rootsi Teadusnõukogu ja Rootsi Meteoroloogia ja Hüdroloogia Instituut (*Swedish Meteorological and Hydrological Institute (SMHI)*) koostööd keskkonda ja kliimat puudutavate teadusandmete kättesaadavaks tegemiseks vastava andmebaasi kaudu (*Environment Climate Data Sweden (ECDS)*).

Ülikoolid ja teadusasutused töötavad välja oma teadusandmete käsitlemise juhendid.

[Karolinska Instituudi juhend](#) „Teadusdokumentatsioon Karolinska Instituudis“ (*Research documentation at Karolinska Institutet*) käsitleb teadustöö dokumenteerimist, õigusakte (*The Ethical Review Act, The Personal Data Act, The Public Access to Information and Secrecy Act, The Biobanks in Medical Care Act, The Animal Welfare Act*), mis reguleerivad teadustöö tegemist, teadusandmete avalikustamist ja säilitamist, vt http://internwebben.ki.se/sites/default/files/handbook_v1.1.pdf.

Juhendi põhimõtte kohaselt peab teadusandmete avalikustamisel arvestama seadusest tulenevaid piiranguid (sh intellektuaalne omand, isikuandmed) ja eetikapõhimõtteid (sh inimvõrgud ja loomkatsed).

Juhendis on rõhutatud iga teadlase isiklikku vastutust teha kindlaks, millised õigusaktid ja/või reeglid reguleerivad tema poolt läbiviidavat konkreetset teadustööd ja kuidas nendest tulenevad piirangud mõjutavad antud teadustöö tulemusena saadud teadusandmete avalikustamist (Juhend lk 8).

Juhendis on samuti välja toodud reegel, et teadusartiklis publitseeritud teadustulemuste juures peab olema võimalus juurdepääsuks teadusandmetele, millel artiklis toodud järeldused põhinevad (Juhend, lk 6).

[Rootsi Loodus- ja Tehnoloogiaandmete Komitee](#) (*Committee on Data for Science and Technology*) on vastu võtnud teadusandmete avalikustamise põhimõtted (*Principles for dissemination of scientific data Prepared by*

the ICSU-CODATA Ad Hoc Group on Data and Information), milles rõhutatakse teadusandmete vaba juurdepääsu põhimõtet, arvestades seadusest tulenevaid piiranguid. Vt <http://www.icsu.org/publications/icsu-position-statements/access-to-databases>

Eeltoodud põhimõtted on avaldatud veebilehel CODEX <http://www.codex.vr.se/en/index.shtml>, kuhu on koondatud printsiibid, reeglid ja juhendid, mida teadustöö tegemisel tuleb arvestada tehnoloogia- ja loodusteaduste valdkonnas (*Rules and guidelines for research*). Veebileht on mõeldud eelkõige teadlastele, kes osalevad aktiivselt teadustöös ning on seotud teadustulemuste publitseerimise ja teadusandmete avalikustamisega.

Soome

Nagu teisteski riikides, Soomes avalikest vahenditest rahastatud uurimistöö tulemusel saadud andmete kasutamist seadusega ei reguleerita. Andmete kasutamise tingimused määratakse poolte (sh rahastaja ning toetuse saaja) vahelise kokkuleppega, mille osaks on rahastaja poolt seatud tingimused.

Soome Akadeemia (*The Academy of Finland*) on peamiseks riigipoolseks teadustöö rahastajaks Soomes. Akadeemia koosseisus on neli valdkondlikku teadusnõukogu (*Research Council for Biosciences and Environment, Research Council for Culture and Society, Research Council for Natural Science and Engineering, Research Council for Health*).

2010. avaldati Soome Akadeemia Uudiskirjas (*Academy of Finland Newsletter*, August 2010) <http://www.aka.fi/en-GB/A/Academy-of-Finland/Media-services/Newsletter/Academy-of-Finland-Newsletter-August-2010/> teadusandmete töögrupi poolt valminud kokkuvõtte Soome Haridus- ja Kultuuriministeeriumile avalikest vahenditest rahastatud teadusandmetele avatud juurdepääsu võimaldamise kohta.

Töögrupi kokkuvõttes rõhutatakse vajadust selge riikliku andmepoliitika väljatöötamiseks, andmete säilitamise deponitooriumite ja infrastruktuuri loomiseks ning andmetele juurdepääsu tagamiseks.

Soome Akadeemial on kehtestatud uurimistöö eetika juhised (*Guidelines on Research Ethics*) <http://www.aka.fi/Tiedostot/Tiedostot/Julkaisut/Suomen%20Akatemian%20eettiset%20ohjeet%202003.pdf>.

Soome Haridus- ja Kultuuriministeerium avaldas 2011 raporti „Putting data into use. A roadmap for the utilization of electronic data in research“ (http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2011/Tiekartta_tutkimuksen_sahkoisten_tietoaisteiden_hyodyntamiseksi.html?lang=fi&extra_locale=en).

Raportis rõhutatakse, et avalikest vahenditest rahastatud teadusandmed peavad olema teadustööks vabalt tasuta kättesaadavad, juhindudes seadustest ja arvestades kõiki andmete konfidentsiaalsusega seotud asjaolusid. Infrastruktuuri rahastamise süsteem peab tagama, et andmed oleks piisavalt kirjeldatud, tagatud oleks andmete säilivus ja andmed infotehnoloogiliste vahendite kaudu kättesaadavaks tehtud.

Soome Teadus- ja Innovatsiooninõukogu (*The Research and Innovation Council of Finland*) poolt vastu võetud Teaduse ja innovatsiooni poliitika põhimõtete 2011-2015 (*Research and Innovation Policy Guidelines for 2011-2015*) kohaselt aitab teadusandmetele vaba juurdepääsu tagamine kaasa teaduspõhise majanduse arengule ja innovatsioonile (2.2. Structural reforms: supporting innovation http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Tiede/tutkimus-ja_innovaationeuvosto/julkaisut/liitteet/Review2011-2015.pdf)

2006. a. eraldas Soome Haridus- ja Kultuuriministeerium vahendid Soome Sotsiaalteaduslike Andmete Arhiivi (*Finnish Social Science Data Archive (FSD)*) loomiseks. Artiklis „Avatud juurdepääs teadusandmetele ja teadusandmete taaskasutamine – olukorra kirjeldus Soomes“ („*Open Access to and Reuse of Research Data – The State of Art in Finland*“)(autorid Arja Kuula ja Sami Borg) konstateeritakse, et Soome ülikoolide ja teadusasutuste poolt loodud teadusandmetest ainult väikest osa arhiveeritakse ja taaskasutatakse. http://www.fsd.uta.fi/fi/julkaisut/julkaisusarja/FSDjs07_OECD_en.pdf

2011. a. koostas Soome Infotehnoloogia Teaduskeskus (*The IT Center for Science (CSC)*) Soome Haridus- ja Kultuuriministeeriumi ülesandel juhendi avalikest vahenditest rahastavate teadusandmete kaardistamiseks ja parema kasutamise korraldamiseks (*Research Data Guide for Policy Makers-Finland*) <http://www.sim4rdm.eu/content/research-data-guide-policy-makers-finland>.

Norra

Norra haridus- ja teadusministeeriumi poolt Norra parlamendile esitatud raportis nr 30 „*Climate for Research*“ (Norwegian Ministry of Education and Research Report no 30 to the Storting (2008-2009) http://www.forskingsradet.no/en/Norwegian_research_policy/1185261825607) on öeldud, et Norra valitsus soovib suuremat avatust teadustulemuste suhtes, arvestades seadustest ja regulatsioonidest tulenevaid piiranguid ja konkurentsieeliseid. Eraldi rõhutatakse vajadust suurendada juurdepääsu avalikest vahenditest rahastatud teadusandmetele.

Norras toimub teadustegevuse finantseerimine avalikest vahenditest Norra Teadusnõukogu (*The Research Council of Norway*) kaudu, mis lähtub oma tegevuses Norra valitsuse poolt kehtestatud riikliku teaduspoliitika suundadest. Norra Teadusnõukogu statuut (*Statutes of the Research Council of Norway 01.01.2012*) vt http://www.forskingsradet.no/en/Article/Mission_mandate_and_vision/1195592857001.

Norra Teadusnõukogu strateegias aastateks 2010-2012 (*In the Vanguard of Research. Strategy for the Research Council of Norway 2010-2012*, http://www.forskingsradet.no/en/Article/Main_strategy_of_the_Research_Council/1193731376993)

rõhutatakse, et võimalusi teadustulemuste jagamiseks tuleb täiendada ja parandada. Teaduspoliitika prioriteediks peab olema vaba juurdepääsu tagamine avalikest vahenditest finantseeritud teadustulemustele, arvestades sealjuures õiguslikke ja konfidentsiaalsuse tagamisega seotud aspekte. Teadustulemuste kasutamisel peavad olema selgelt defineeritud intellektuaalomandi õigustest tulenevad põhimõtted (lk 7, 14, 15).

Mõnes teadusvaldkonnas on avalikest vahenditest rahastatud teadusandmed kõigile kättesaadavad. Näiteks on Norra Sotsiaalteaduste Andmekogu (*Norwegian Social Science Data Services (NSD)*) <http://www.nsd.uib.no/nsd/english/index.html>.

NSD on üks suurimaid teadusandmete kogusid oma valdkonnas, mis annab üliõpilastele ja teadlastele teadusandmeid kasutada nii Norras kui väljaspool Norrat. NSD on juriidiliselt vormilt äriühing (Limited Company), mis kuulub Norra Haridus- ja Teadusministeeriumile.

Selleks, et NSD saaks tagada soodsatel tingimustel teadusandmete juurdepääsu, on kolm olulist tegurit:

- Norra Teadusnõukogu on andnud vajalikud ressursid NSD kui teadusandmetele juurdepääsu tagava riikliku infrastruktuuri vahendi arendamiseks
- Norra Statistikaamet (*Statistics Norway*) on valinud NSD oma andmete levitamise kanaliks
- Norra Andmeinspeksioon (*The Norwegian Data Inspectorate*) on valinud NSD oma partneriks isikuandmete kaitse nõuete elluviimiseks teaduskogukonnas (*research community*)

NSD abidirektor (*Associate Director*) Vigdis Kvalheim on öelnud, et teadusandmetele avatud juurdepääsu tagamisel ei ole peamiseks mitte tehnoloogilised probleemid, vaid teaduskogukondade soov ja lubadus oma teadusandmeid jagada.

Norra merekeskkonna ja kaladega seotud teadusandmeid kogub, säilitab ja teeb teadlastele kättesaadavaks Norra Mereteaduse Instituut (*The Institute of Marine Research*) <http://www.imr.no/forskning/forskningsdata/en>.

National Committee for Research Ethics in the Social Sciences and the Humanities (NESH): Guidelines (Forskningsetiske retningslinjer) Research ethics guidelines for internet research, vt <http://www.etikkom.no/en/In-English/Publications/Internet-research/>.

[Norra Teadusuuringute ja tehnoloogia eetikajuhendi \(*Guidelines for research ethics in science and technology*\)](#) p.8 kohaselt peab teadlane respektima teiste teadlaste panust ning hea publitseerimise praktika kohaselt arvestama teiste teadlaste õigust kasutada nende oma andmeid nende enda töös mõistliku aja jooksul (tavaliselt 1-2 aastat). Kui vastav isik nimetatud aja jooksul andmeid ei kasuta, siis võib neid kasutada teistes uuringutes viidates allikale.

Saksamaa

Saksamaal on keskseks teadustööd finantseerivaks organisatsiooniks Saksa Teadusfond (*German Research Foundation* (DFG)) <http://www.research-in-germany.de/dachportal/en/downloads/download-files/9430/german-funding-programmes-for-science-and-research.pdf>

Saksa Teadusfondi seisukohad:

Esmased teadusandmed (*primary research data*)

Uurimisprojekti lõpetamisel jäävad teadusartiklites publitseerimata teadusandmed reeglina avaldamata ning neid säilitatakse digitaalses vormis teadusinstituudis, kus uurimistöö läbi viidi ja andmed koguti. Need andmed oleks edaspidi kasutatavad head teadustöö tava järgides teiste teadlaste poolt, kuid olukord, kus ainult teadlane, kes andmeid kogus teab täpselt kuidas ja kus teadusandmeid säilitatakse, teeb andmete kasutamise keeruliseks. Sellises olukorras ei ole võimalik teadusartiklites avaldatud teadustulemusi kontrollida. Esmaste teadusandmete kasutamise võimatus teiste teadlaste poolt edasises teadustöös viib teadustöö dubleerimiseni.

Teaduskogukond toetab teadusandmete, millel põhinevad teadusartiklites toodud teadustulemused, säilitamist ja neile avatud juurdepääsu võimaldamist. Esmaste teadusandmete säilitamisel kasutatavad meetodid peavad olema mõistetavad kõikidele teadlastele kogu maailmas. Teadusandmeid tuleb säilitada usaldusväärsetes andmekeskustes, kus neid säilitatakse ja hallatakse pikka aega, tagades neile püsivalt juurdepääsu.

http://www.dfg.de/en/research_funding/programmes/infrastructure/lis/digital_information/primary_research/index.html

Teadusandmed (*Research Data*)

Saksamaal küündivad kulud, mis on suunatud teadustulemuste aluseks olevate teadusandmete saamisele mitmete billionite eurodeni aastas. Teadusorganisatsioonid ja -institutsioonid näevad pakilist vajadust süstemaatiliselt toetada teadusandmete säilitamist ja neile avatud juurdepääsu.

Saksa Teadusorganisatsioonide Liidu (*Alliance of German Science Organisations*) poolt 24.06.2010 vastu võetud teadusandmete käsitlemise põhimõtetes „*Principles for the Handling of Research Data*“ seavad liidu liikmed eesmärgiks luua usaldusväärne valdkonnaspetsiifiline rahvusvaheline teadusandmete repsitooriumite võrk teadusandmete säilitamiseks ja andmetele püsiva juurdepääsu võimaldamiseks ning tagamaks teadusandmete interdistsiplinaarset kasutamist. Repositooriumite loomisel tuleb lahendada teadusandmete säilitamise ja avalikustamisega seotud õiguslikud küsimused.

http://www.allianzinitiative.de/en/core_activities/research_data/

Valdkondlikuks teadusandmete koguks Saksamaal on näiteks Saksa vananemisuuringute teadusandmete keskus *Research Data Centre of the German Ageing Survey (FDZ-DEAS)*, mis asub Saksa Gerontoloogia Keskuse juures ja tagab teadusandmete kättesaadavuse teadlastele teadustöök (vt <http://www.dza.de/en/information-services/forschungsdatenzentrum-deas.html>).

Saksa Sotsiaalmajandusliku Uurimispaneeli teadusandmete keskus *Research Data Center of the German Socio-Economic Panel Study (SOEP)* koondab valdkondlikke teadusandmeid ja võimaldab neile juurdepääsu teadustöö eesmärgil (vt http://www.diw.de/en/diw_02.c.221180.en/research_data_center_soep.html).

Publikatsioonis „Teadusandmete õiguslik staatus Saksamaal“ (*The legal status of research data in Germany*“ Annex 3 to the *Knowledge Exchange report „The legal status of research data in the Knowledge Exchange partner countries*) käsitletakse teadusandmete kasutamist autoriõiguse kontekstis (võimalused autoriõigusega kaitstud andmete kasutamiseks), samuti piiranguid, mis tulenevad isikuandmete kaitsest (vt <http://www.knowledge-exchange.info/Default.aspx?ID=461>).

Lisa 2. Autoriõigus

1. Autoriõigus

Autoriõigus kaitseb teadus-, kirjandus- ja kunstiteoseid. Eestis reguleerib seda valdkonda autoriõiguse seadus (AutÕS), millest tulenevad kriteeriumid teoste autoriõiguse alaseks kaitseks. Seda, kas teatud konkreetne uurimistöö tulem on autoriõigusega kaitstud, saab hinnata igal vastaval juhul eraldi.

Autoriõiguslikule kaitsele on iseloomulik, et objekt, mille suhtes õigused tekivad, on **väljendusvorm**, mille kaudu teatud ideed või andmed on väljendatud. See tähendab, et nii andmed kui faktid sellisena, nagu nad on, autoriõigusega kaitstud pole (AutÕS § 5 p 7). Autoriõigus kaitseb üksnes seda viisi, kuidas need andmed on väljendatud ehk kõigile tajutavaks tehtud, nt autori poolt tema poolt valitud sõnastuses kirja pandud, näiteks uurimistöö käigus saadud andmeid sisaldava teadusartiklina.

ANDMED KUI SELLISED POLE EESTIS AUTORIOIGUSEGA KAITSTUD.
ANDMED ON ALATI ESITATUD MINGIS VORMIS.
VORM, MILLE KAUDU ANDMED ON VÄLJENDATUD, VÕIB OLLA AUTORIOIGUSEGA KAITSTUD.

1.1 Millal võivad uurimistöö andmed olla kaitstud autoriõigusega?

1.1.1 Teose vorm

Autoriõigus kaitseb inimese enda (st originaalset) intellektuaalse loomingu tulemit (AutÕS § 4 lg 2 2. lause). See tulem peab olema väljendatud teatud objektiivselt tajutavas vormis. See väljendusvorm võib olla ükskõik missugune, kui see võimaldab teose tajumist teiste inimeste poolt. Näiteks võib olla tegemist paberile või arvutifaili kirja pandud/joonistatud vormiga, aga ka suuliselt väljendatud vormiga. Seega ainsaks nõudeks teose vormile on see, et see võimaldaks teistel inimestel (peale autori/looja enda) seda tajuda.

Näiteks võib olla autoriõigusega kaitstud teoseks meditsiinilise testi tulemuste (teatud andmete) analüüs ja ülevaade, mis võib olla esitatud nii kirjalikus vormis (näiteks artiklina) kui ka suulises vormis (ettekandena). Seejuures autoriõigus kaitseb seda kirjalikku või suulist väljendusvormi (sõnade valikut ja esitusviisi), mitte selles sisalduvaid üksikuid andmeid, st **teadusartikkel tervikuna on autoriõiguse objektiks, samas selles sisalduvad andmed kui sellised mitte**.

1.1.2 Kaitsekriteeriumid

AutÕS § 4 lg 2 kohaselt kaitseb autoriõigus teost juhul, kui see vastab kõigile alltoodud tingimustele:

- See on autori enda (st originaalne) intellektuaalse loomingu tulemus
- kirjanduse, kunsti või teaduse valdkonnas,
- mis on väljendatud mingisuguses objektiivselt (st teiste inimeste poolt) tajutavas vormis.

Kuna autoriõigusega on kaitstavad ainult sellised tulemid, mis on isiku intellektuaalse tegevuse tulemiks, ei saa autoriõiguse kaitset tulemid, mis on saavutatud üksnes tehnilise/rutiinse, st mitte loomingulise töö tulemusena. Kaitstavaks teoseks saab olla üksnes inimese (füüsilise isiku) loometöö tulem.

1.1.3 Autoriõigusega kaitstud uurimistöö andmed

Andmed kui sellised ei ole inimese loometöö tulemiks. Inimene saab koguda andmeid, kuid ta ei loo neid. Isegi kui inimene on loonud arvutiprogrammi või muud seadmed või meetodid, kuidas andmeid hankida, siis andmete endi suhtes tal autoriõigust ei teki.

1.1.4 Muud „teosed“ autoriõiguse mõttes

1.1.4.1 Kujundid

Uurimistöö andmed ei pruugi olla väljendatud ainult kirjalikus või suulises vormis. Tihti on andmed väljendatud ka jooniste, tabelite, kaartide, eskiiside, plaanide, skeemide, mudelitena või hoopis kujutava kunsti vormis, nt arhitektuuri- või disainiteosena; samuti foto või filmina. Ka neil kirjeldatud juhtudel kaitseb autoriõigus sellist väljendusvormi (nt joonist kui tervikut), mitte selles sisalduvaid üksikuid andmeid kui selliseid.

1.1.4.2 Andmebaasid

Autoriõigus kaitseb selliseid andmekogusid, mis vastavad punktis 1.1.2 kirjeldatud kaitsekriteeriumidele. Andmebaasiks loetakse

- süstemaatiliselt või metoodiliselt korrastatud iseseisvate teoste, andmete või muu materjali kogu,
- mis on kättesaadav elektrooniliste või muude vahendite abil.
- Selleks, et andmebaas oleks autoriõigusega kaitstud peab see olema oma sisu valiku ja korralduse tõttu autori intellektuaalse loomingu tulemus. St nõutav on autori loominguline panustamine tema enda valikute näol andmete valikusse ja väljendusvormi andmisse.

Andmete kogu on süstemaatiliselt korrastatud, kui andmed on esitatud mingist kindlast süstematiseerimisalusest lähtuvalt (näiteks eksperimendi teemadest või kronoloogilisest järjekorrast lähtuvalt). Andmed on korrastatud metoodiliselt, kui andmekogu ülesehitus on loodud teatud plaani või reeglistiku kohaselt (näiteks struktuuri loomise põhimõtted – nimi, aeg, mõõtmistulemus). Tavapäraselt on uurimistöö käigus loodud andmekogud nii süstemaatiliselt kui metoodiliselt korrastatud, ning ka elektrooniliselt või muul moel kättesaadavad/loetavad. Küll aga ei pruugi vastata uurimistöös tehtud andmebaasid enamasti intellektuaalse, loomingulise panustamise nõudele.

Näiteks testimistulemused, mis on esitatud loendi, joonise või tabelina kronoloogilises järjekorras, ei ole autoriõigusega kaitstud, kuna nende andmete koguja töö on seisnenud pigem mehaanilises, mitte aga piisavalt intellektuaalses/loomingulises tegevuses. Kui andmed on esitatud loogiliselt tuletatavas vormis, millel puudub loominguline ülesehitus, siis ei saa olla selline tulem autoriõigusega kaitstud.

Uurimistöö andmete puhul on tavapärane, et kirja pannakse kõik näiteks testimisest või vaatluselt saadud andmed, ning esitusviis lähtub tavapäraselt uuritava objekti omapärasest ja on tavaliselt ette määratletud. Seega autoriõiguslikuks kaitseks vajalikku loomingulist panust pole, tegemist on pigem tehnilise tööga, ja autoriõigusega selliseid tulemeid ei kaitsta. Küll aga saab teatud tingimustel kaitsta neid andmeid spetsiaalse andmebaasi tegija õigustega juhul, kui tegemist on süstemaatiliselt ja metoodiliselt esitatud ning elektrooniliselt või muul viisil kättesaadavate andmetega ning andmebaasi koostamisse on panustatud olulise investeeringuga. Spetsiaalsete andmebaasitegija õiguste kohta vt p 3.

Nagu ka teiste teoste puhul, ei oma autoriõigusega kaitstud andmebaaside puhul tähtsust andmebaasi sisuline kvaliteet või väärtus. St autoriõigusliku kaitse tekkimiseks on oluline vaid, et inimene on panustanud oma isiklike subjektiivsete valikutega andmete kogumisse, süstematiseerimisse ja väljendusvormi loomisse, ning see, kas andmebaasis sisalduvad andmed on teaduslikus või majanduslikus mõttes väärtuslikud või mitte, ei oma kaitse tekkimise seisukohast tähtsust.

1.1.5 Autoriõiguse kaitse tekkimine

Autoriõigus tekib automaatselt teose loomise hetkest ehk hetkest, kui loodav tulemus vastab ülal kirjeldatud teose autoriõigusliku kaitse kriteeriumidele. See tähendab, et autoriõiguse tekkimiseks pole vaja seda üheski institutsioonis registreerida, samuti pole vajalik spetsiaalse märgistuse kasutamine. Autoriõiguse tekkimiseks ei pea teos olema ka avaldatud.

1.2 Millised tegevused vajavad nõusolekut?

Kui andmebaas (või mistahes muu teos) on kaitstud autoriõigusega, siis kuuluvad selle omanikule ainuõigused. St et teised isikud võivad teost, sh andmebaasi, kasutada ainult teose autoriõiguse omaniku loal. Autoriõiguse seadusega on ettenähtud ka erandlikud juhud, mil autoriõiguse omanikult luba küsima ei pea.

1.2.1 Teose teatud osad ei ole autoriõigusega kaitstud

Autoriõigusega on kaitstud vaid sellised andmekogud, mis vastavad ettenähtud kriteeriumidele, sh intellektuaalse loometöö nõudele. Nagu ülal kirjeldatud, pelgad faktid ja andmed kui sellised ei ole autoriõigusega kaitstud ja on kõigile kasutamiseks vabad, kui neid kasutatakse teistsuguses sõnastuses, erineva ülesehitusega joonisel või tabelis või muul moel erinevas väljendusvormis. Näiteks võib ilma autoriõiguste omaja loata kasutada teadusartiklis kirjeldatud ja analüüsitud mõõtmisandmeid, kui need esitatakse mingis teises vormis, näiteks joonisena (olenevalt andmetemahust ja kasutamise ulatusest, võib olla vajalik andmebaasitegija õiguste omaja luba, vt punkt 3.2). Üksikute andmete (st mitte terve või suure osa andmekogust) kasutamine on alati vaba.

1.2.2 Millised teose kasutusviisid vajavad omaniku luba?

Kui andmekogu on kaitstud autoriõigusega, kuulub selle omajale ainuõigus teost ise kasutada ja lubada teistel teose mistahes viisil kasutamist ning saada sellise kasutamise eest tulu. See õigus kehtib autori eluajal ning 70 aastat pärast tema surma, st pärast selle tähtaja möödumist võib teost ilma autori/tema pärijate loata kasutada. Autorsust kaitstakse tähtajatult.

Täpsustatud loetelu neist tegevustest, mille suhtes kuulub autorile ainuõigus ja mille jaoks teistel isikutel autoriõiguse omajalt alati luba tuleb küsida, on toodud AutÕS § 12 (autori isiklikud, mittemateriaalsed õigused) ja § 13 (autori varalised õigused).

Peamised varalised autoriõigused, mis seonduvad võimalike andmekogude kasutamisega, on näiteks õigus teose reprodutseerimisele (teosest koopiade tegemine mistahes vormis, nt nii paberil kui elektrooniliselt või suuliselt), õiguse teose levitamisele (teose koopiade müümine, kinkimine, rentimine), õigus teose internetis kättesaadavaks tegemisele, õigus teose töötlemisele (teose kohandamine, tõlkimine vms muutmine nii, et tekib uus teos). Peamiseks isiklikuks autoriõiguseks, millega andmebaaside kasutamisel võib kokku puutuda, on õigus teose avalikustamisele (õigus otsustada, millal on teos valmis teistele isikutele kättesaadavaks teha), õigus teose lisadele (õigus lisada teosele muid osi, näiteks illustratsioon, jooniseid jms), õigus teose puutumatusele (õigus teha teoses muudatusi, nt muuta sõnastust, pealkirju vms).

1.2.3 Erandid

1.2.3.1 Isiklikuks otstarbeks kopeerimine

Autoriõiguse omajalt ei pea teose kopeerimiseks luba küsima, kui see toimub füüsilise isiku isiklikeks vajadusteks. Selline kopeerimine on lubatud üksnes AutÕS §is 18 täpselt ette nähtud tingimustel:

- Tegemist on õiguspäraselt avaldatud teosega (st teos on tehtud üldsusele kättesaadavaks autori enda poolt või tema nõusolekul, nt avaldades artikli teadusajakirjas)
- Kopeerijaks on füüsiline isik (seega ei tohi olla tegemist juriidilise isiku (äriühing, MTÜ, avalik-õiguslik juriidiline isik) huvides tehtud koopiaga)
- Tehtav koopia on mõeldud isiklikuks kasutamiseks ja sellega ei taotleta ärilisi eesmärke (st inimene teeb üksnes iseenda jaoks koopia).

Seega teosest võib teha koopia näiteks oma isikliku teadustöö tegemise jaoks, kuid mitte näiteks oma tööandja huvides ega ärilistel eesmärkidel. Elektroonilisi andmebaase ei tohi mitte mingitel tingimustel ilma õiguste omaja nõusolekuta kopeerida.

1.2.3.2 Reprodutseerimine õppe- ja teaduslikel eesmärkidel

Õiguspäraselt (st õiguste omaja nõusolekul) avaldatud teost võib reprodutseerida (s.o kopeerida nii elektrooniliselt kui muul moel) juhul, kui selline tegevus vastab alltoodud tingimustele:

- Kopeerimine toimub õppe- ja teaduslikel eesmärkidel;
- Koopiad on tehtud motiveeritud mahus;
- Koopiaid kasutatakse haridus- ja teadusasutustes, mille tegevus ei taotle ärilisi eesmärke; ja
- Teose pealkirjale, autori nimele, avaldamisallikale on viidatud (AutÕS § 19 p 3).

1.2.3.3 Tsiteerimine ja refereerimine

Õiguspäraselt (st autori loal) avaldatud teosest võib teha väljavõtteid tsitaadina või refereeringuna ilma autori loata tingimusel, et täidetud on järgmised nõuded:

- Tsitaat või refereering on motiveeritud mahus;
- Tsiteeritava teose kui terviku mõtte edasi andmine; ja
- Teose pealkirjale, autori nimele, avaldamisallikale on viidatud (AutÕS § 19 p 1).

1.2.3.4 Illustreeriva materjalina kasutamine

Õiguspäraselt (st õiguste omaja loal) avaldatud teost võib kasutada illustreeriva materjalina järgmistel tingimustel:

- Materjali kasutatakse õppe- ja teaduslikel eesmärkidel;
- Illustreeriv materjal on motiveeritud mahus;
- Kasutamisega ei taotleta ärilisi eesmärke; ja
- Teose pealkirjale, autori nimele, avaldamisallikale on viidatud (AutÕS § 19 p 2).

1.2.3.5 Ametiasutuste dokumendid

Kuna õigusaktidele ja haldusdokumentidele (seadused, seadlused, määrused, põhimäärused, juhendid, käskkirjad) ning nende ametlikele tõlgetele autoriõiguslik kaitse ei laiene, siis võib selliseid dokumente kasutada ilma vastava asutuse loata (AutÕS § 5 p 3).

1.3 Kellele kuulub autoriõigus ning teose kasutamine teiste isikute poolt

1.3.1 Kes võib anda loa uurimistöö kasutamiseks?

Nagu eespool kirjeldatud, on autoriõiguste omajal ainuõigus uurimistööd kasutada (kopeerida, levitada, internetis kättesaadavaks teha jne) ja kõik teised peavad selleks õiguste omajalt loa saama. Seega kui keegi soovib kasutada teatud uurimistööd, on selleks vajalik esmalt kindlaks teha, kellele kuuluvad selle uurimistöö autoriõigused. Teadusartikli avaldamine vt p.1.3.1.1.

AutÕS kohaselt tekivad algselt autoriõigused teose (sh uurimistöö) loojal, st inimesel, kelle intellektuaalse töö tulemuseks on teos. Uurimistööde puhul on tavapärane, et õiguste omajaks pole siiski autor ise. Näiteks sõltub õiguste kuuluvus sellest, milliste õiguslike suhete raames uurimistöö on loodud.

1.3.1.1 Töölepingu täitmise raames loodud teosed

Kui uurimistöö on loodud tööülesannete täitmise raames, siis lähevad autori varalised õigused AutÕS § 32 lg 1 alusel üle tööandjale, kui töölepingus pole kokku lepitud teisiti. Seega töötaja ise ei saa anda luba töö kasutamiseks. Luba uurimistöö kasutamiseks (kopeerimiseks, netis kättesaadavaks tegemiseks, töötlemiseks jne) tuleb saada tööandjalt (nt teadusasutuselt).

Autori ja tööandja kokkuleppel võib tööandja loobuda autori varalistest õigustest autori tööülesannete täitmise käigus loodud teosele. Näiteks on Tartu Ülikool ja Eesti Maaülikool oma intellektuaalse omandi põhimõtetes ette näinud, et ülikool loobub autori varalistest õigustest teadusartiklite, konverentsiettekannete ja –materjalide osas. Ülikooli poolt varalistest õigustest loobumine on kokku lepitud autoriga sõlmitud töölepingus. Tartu Ülikool:

www.ut.ee/sites/default/files/livelink_files/intellektuaalse_omandi_ksitlemise_phimtted_tartu_likoolis_tervikt_ekst.pdf

Eesti Maaülikool: www.emu.ee/teadus/intellektuaalomandioigus/

Autoriõigusega kaitstava andmebaasi autoril, kes loob andmebaasi oma tööülesannete täitmise käigus või järgides tööandjalt saadud juhiseid, tekib autoriõigus sellele andmebaasile, kuid tööandjale kuulub ainulitsents kõigi varaliste õiguste teostamiseks, kui lepingus ei ole ette nähtud teisiti (AutÕS § 32 lg 5).

Seega tuleb uurimistöö, sh autoriõigusega kaitstava andmebaasi, puhul teha igal konkreetsel juhul esmalt kindlaks, kellele kuuluvad autori varalised õigused.

1.3.1.2 Tellimustööna loodud teosed

Kui uurimistöö või andmebaas, on loodud tellimustööna, sõltub autoriõiguste kuuluvus tellija ning töötegija (või tema tööandja) vahelisest kokkuleppest. Tavapärane on, et tellija ning töö läbiviija vahelise kokkuleppe olemasolu korral antakse autori varalised õigused üle töö tellijale. Samas kui tellija ning töö läbiviija vahel autoriõiguste osas kokkulepet pole, kuuluvad autoriõigused uurimistöö loojale (või tema tööandjale).

1.3.1.3 Finantseerijate poolt seatud tingimused

Eesti teadlaste/teadusasutuste uurimistööd finantseeritakse erinevate institutsioonide/fondide poolt. Reeglina on igal rahastajal omad tingimused, mida finantseeringu taotlejatel tuleb aktsepteerida. Seejuures igal finantseerijal on omad, eripärased tingimused ehk ühtset reeglistikku pole.

Seega tuleb ka iga konkreetse uurimisprojekti korral teha kindlaks, millised on finantseeringu andja seatud tingimused – kas need reguleerivad autori õiguste kuuluvust ja tulemi kasutamise tingimusi.

1.3.2 Autori õiguste ühised omajad ja teose ühine kasutamine

Autoriõigusega kaitstud andmebaaside puhul on õiguste kuuluvuse juures veel oluline silmas pidada, et autori varalised õigused võivad kuuluda ka mitmele isikule (nii füüsilisele isikule kui asutusele, äriühingule).

Kuna autoriõigus tekib teose loojal ning uurimistöö puhul on üsna tavaline, et töötatakse töögruppides, siis sellisel juhul kuulub autoriõigus tulemi suhtes algselt neile teadlastele, kelle intellektuaalse loometöö tulemiks uurimistöö või andmebaas, on. Arvestades eeltoodut töölepingu ja muude lepingute raames loodud uurimistöö autoriõiguste kuuluvuse kohta (õiguste kuuluvus kas seaduse või lepingu/rahastamistingimustega reguleeritud), tuleb ka sel juhul arvestada, et õigused võivad olla üle läinud tööandjale, tellijale või rahastajale.

Kui tegemist on erinevate teadusasutuste vaheliste koostööprojektide tulemitest, siis ka sellistel juhtudel tuleb arvestada järgmiste asjaoludega:

- Algselt tekivad autoriõigused neil isikutel (teadlastel), kes uurimistöö lõid;
- Teadlastele algselt kuulunud autoriõigused lähevad reeglina kas seaduse või lepingu alusel üle tööandjale või tellijale;
- Kui andmebaas (või muu teos) on mitme erineva teadusasutuse/äriühingu töötajate intellektuaalse loometöö tulem, kuuluvad autoriõigused neile seaduse kohaselt ühiselt, kuid reeglina lepatakse osapoolte vahel õiguste kuuluvuse ja kasutamise osas eraldi kokku.

Seega, nagu mistahes uurimistöö kasutamise puhul, tuleb esmalt kindlaks teha seadusest ja pooltevahelistest lepingutest tulenev õiguslik olukord – kellele kuuluvad autori õigused.

Nii seaduse kui lepingu alusel reguleeritud õiguste kuuluvuse korral võib olla, et autori õigused kuuluvadki mitmele erinevale isikule või siis on kõik autoriõigused läinud üle ühele isikule. Kui õigused kuuluvad mitmele isikule, siis sõltub nendelt loa küsimine jällegi nendevahelisest kokkuleppest – kas kolmandate isikutega sõlmitakse lepinguid kõik ühiselt või volitatakse seda tegema üks partneritest.

Seega tuleb ühiste õiguste omajate puhul olla eriti hoolas, et teha kindlaks, kellele kuuluvad autoriõigused ning kes on õigustatud andma luba uurimistöö kasutamiseks.

1.3.3 Litsentsid ja õiguste loovutamine

Kui keegi soovib kasutada (kopeerida, levitada, internetis kättesaadavaks teha jms) uurimistöö tulemiks olevat andmebaasi, tuleb selleks saada luba autoriõiguste omajalt. Sellist kasutusluba nimetatakse litsentsiks. Pooled võivad ka leppida kokku autori varaliste õiguste loovutamises.

Andmebaasi kasutamiseks litsentsi andmine või õiguste loovutamine peaks olema vormistatud kirjaliku lepinguna, kus on määratletud teos (andmebaas), mille suhtes õigused antakse; litsentsiliik/õiguste loovutamine; milliste õiguste osas luba antakse/millised õigused loovutatakse; millise territooriumi suhtes kokkulepe tehakse; milline on teose kasutamise ajaline piirang.

Lisa 3. Autoriõigusega kaasnevad õigused: andmebaasi tegija õigused

1. Millal on uurimistöö andmed kaitstud andmebaasi tegija õigustega?

Lisaks autoriõigusele, võivad uurimistöö andmed olla kaitstud ka spetsiaalsete autoriõigusega kaasnevate õiguste – andmebaasi tegija õiguste alusel. Ka andmebaasi tegija õigused on reguleeritud autoriõiguse seadusega (AutÕS §§ 75¹-75⁷).

Andmebaasi tegijaks, kellele kuuluvad need spetsiaalsed õigused, on

- kas füüsiline või juriidiline isik,
- kes on teinud olulise investeeringu andmebaasi koostamiseks.

Andmebaasi tegija õiguste eesmärk ongi võimaldada andmebaasi loomiseks tehtud investeeringute kaitset. Seega pole sel juhul kaitstud loometöö (nagu autoriõigusega kaitstud andmebaasi puhul), vaid materiaalne panus. Investeeringute kaitse on tagatud andmebaasi tegijale seadusega ainuõiguse andmisega – andmebaasi tegijale kuulub ainuõigus lubada/keelata andmebaasi levitamist, kopeerimist jne.

Andmebaas peab vastama järgmistele kriteeriumidele:

- Andmebaas peab olema süsteemiliselt või metoodiliselt korraldatud andmete kogu;
- Andmebaas peab olema individuaalselt kasutatav; ja
- Andmebaasi koostamiseks on tehtud oluline investeering.

1.1 Süstematiseerimine

Nagu autoriõigusega kaitstava andmebaasi puhulgi, peab ka spetsiaalse andmebaasi tegija õiguste tekkimiseks olema andmebaas mingite parameetrite järgi süstematiseeritud. Erinevus autoriõigusega kaitstavast andmebaasist seisneb selles, et andmebaasi tegija õiguste tekkimiseks ei ole vajalik intellektuaalne loominguline panus andmete valikus, korrastamises või esitamises. Seega andmebaasi tegija õiguste tekkimiseks on täiesti piisav, kui näiteks uurimistöö raames tehtud mõõtmiste andmed on esitatud kronoloogilises või tähestikulises järjekorras või mistahes muu tunnuse järgi.

1.2 Andmete kättesaadavus

Samuti sarnaselt autoriõigusega kaitstava andmebaasiga, kehtib ka andmebaasi tegija õigustega kaitstud andmebaasile nõue, et selle andmed oleksid kättesaadavad, kasutatavad. Andmed võivad olla esitatud näiteks kas elektrooniliselt või paberkandjal – peaaegu, et inimesel on võimalik andmebaasist ise andmeid leida. Andmed on kättesaadavad näiteks avades arvutifaili või teadusajakirja numbrit, tehes otsingu internetis saadaval olevas andmebaasis jne.

1.3 Oluline investeering

Selleks, et isikul tekiks andmebaasi tegija õigused, peab olema ta teinud andmete kogumiseks, omandamiseks, kontrollimiseks, süstematiseerimiseks või kättesaadavaks tegemiseks laadilt, väärtuselt või suuruselt olulise investeeringu.

Investeering võib väljenduda nii rahalises panuses, inimressursina, tehnilistes seadmetes kui panustatud ajas. Selleks, et andmebaasi tegija õigused tekiks, peab andmebaasi koostamiseks tehtud investeering olema „oluline“ (*substantial*). Investeeringu olulisus võib väljenduda andmebaasi loomiseks vajalik andmete kontrollimise, süstematiseerimise jms tegevuse kvaliteedis või kvantiteedis. Eesti AutÕS ega ka selle andmebaasi tegija *sui generis* õiguste reguleerimise aluseks olev Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11.03.1996 direktiiv 96/9/EÜ andmebaaside õiguskaitse kohta ei määratle kriteeriumeid, mille põhjal hinnata investeeringu olulisust. See peaks selguma kohtupraktikast. Kindlasti peaks andmebaasi koostamiseks vajalike andmete otsimiseks, süstematiseerimiseks ja kättesaadavaks tegemiseks tehtav rahaline, tööjõu või tehniline investeeringu olulisuse hindamisel arvestama selle suhtelisust ka seoses andmebaasi ulatuse, liigi ja sisuga, samuti valdkonnaga, millesse see kuulub. Erinevate seisukohtade põhjal võib järeldada, et investeeringu

olulisuse määr on siiski piisavalt madal – võib olla piisav, et kaitstud on kõik andmebaasid, mille koostamiseks on vajalikud teatud oskused või teadmised või muu spetsiifiline investeering¹.

1.3.1 Investeering andmete kogumiseks

Igat uurimistöö projekti tuleb hinnata eraldi, arvestades, et üksnes andmete kättesaamiseks tehtud investeering ei pruugi olla piisav andmebaasi tegija õiguste tekkimiseks vajaliku olulise investeeringu kriteeriumi täitmiseks. Sel juhul on õiguste tekkimiseks vajalik olulise investeeringu tegemine andmebaasi süstematiseerimisse, sellele struktuuri andmisse jne.

1.3.2 Investeering andmete esitamiseks

Kui on tehtud oluline investeering näiteks kliinilise uuringu raames saadud andmete korrastamise ja kättesaadavaks tegemise süsteemi, siis võib olla tegemist piisava investeeringuga andmebaasi tegija õiguste tekkimiseks. Näiteks võivad olla sellised investeeringud tehtud vajaliku arvutitarkvara soetamise (litsentsitasu), loomisesse, täiendamisse või muudesse vahenditesse, mis on vajalikud andmete talletamiseks ja teistele kättesaadavaks/hoomatavaks tegemiseks.

1.4 Millised tegevused vajavad nõusolekut?

Kui andmebaas vastab eeltoodud tingimustele, kuuluvad selle andmebaasi koostamiseks olulise investeeringu teinud isikule ehk andmebaasi tegijale AutÕSiga ette nähtud ainuõigused. AutÕS § 75⁴ lg 2 kohaselt on ainult andmebaasi tegija nõusolekul lubatud:

- **väljavõtte tegemine** andmebaasist või selle olulisest osast (kopeerimine);
- andmebaasi või selle olulise osa **taaskasutamine**. Taaskasutamiseks loetakse andmebaasi kogu sisu või selle olulise osa avalikustamine üldsusele kas koopiote levitamise, rentimise, sidusliini kaudu edastamise või muul viisil ülekandmise teel.

Kui keegi soovib andmebaasi kasutada eelkirjeldatud viisil, siis tuleb tal selleks eelnevalt andmebaasi tegijalt luba (litsents) saada.

Andmebaasi tegija õigused tekivad siis, kui andmebaas on valmis (selle koostamine on lõpetatud) ning kehtivad valmimise päevale järgneva aasta 1. jaanuarist arvates 15 aastat (AutÕS § 75⁷). Kui andmebaasi täiendatakse, siis hakatakse õiguste kehtivuse tähtaega uuesti arvestama (täienduste sisseviimise lõpule viimisest arvates). Seega, kui andmebaasi valmimisest on möödunud rohkem kui 15 aastat, võib andmebaasi vabalt kasutada, st selle kasutamiseks ei pea kelleltki luba küsima.

1.4.1 Väljavõtte tegemine

AutÕS § 75⁴ lg 2 kohaselt on ainult andmebaasi tegija loal lubatud teha väljavõtteid andmebaasist kui tervikust või selle olulisest osast. Seaduse kohaselt loetakse väljavõtte tegemiseks andmebaasi kogu sisu või selle olulise osa mis tahes viisil või mis tahes vormis ajutine või alaline ülekandmine teise väljendusvormi. Tegemist on andmebaasi kopeerimisega mis tahes viisil ja vormis – nii elektroonilises vormis, näiteks arvutifailina, kui ka käsitsi kirjutatuna paberkandjal või muul moel. Seejuures koopia peab kajastuma andmebaasi kui terviku sisu või oluline osa selle andmetest. Üksikute andmete kopeerimine on lubatud, kuna andmed kui sellised on alati kõigile vabalt kasutatavad.

1.4.2 Taaskasutamine

Andmebaasi taaskasutamiseks loetakse AutÕS §75⁴ lg 2 kohaselt andmebaasi kogu sisu või selle olulise osa avalikustamist üldsusele kas koopiote levitamise, rentimise, sidusliini kaudu edastamise või muul viisil ülekandmise teel. See on sarnane teose avalikustamise õigusega autoriõiguses – ainult autorile kuulub õigus otsustada, kas, millal ja kuidas tulemit teistele isikutele näidata, kättesaadavaks teha, müüki panna jne.

¹ The legal status of research data in Germany. Annex 3 to the Knowledge Exchange report „The legal status of research data in the Knowledge Exchange partner countries“. Available at: <http://www.knowledge-exchange.info/Default.aspx?ID=461>, 13.11.2012.

1.4.3 Andmebaasi oluline osa

Nii kopeerimise kui avalikustamise puhul kasutatav termini „andmebaasi oluline osa“ sisu ei ole seadusega määratletud. Ka andmebaasi direktiiv ei anna selles osas juhiseid. Seega tuleb igat olukorda hinnata eraldi pidades silmas andmebaasi tegija õiguste kaitse eesmärki ning AutÕS ja direktiivi mõtet. Näiteks võiks üheks juhiseks sellistel juhtudel olla AutÕS § 75⁵ lg 3, mis näeb ette, et üldsusele mis tahes viisil avalikustatud andmebaasi õiguspärane kasutaja ei tohi teha tegusid, mis on vastuolus andmebaasi tavapärase kasutamisega või kahjustavad põhjendamatult andmebaasi tegija seaduslikke huve.

1.4.4 Uued andmebaasid ja tuletatud andmebaasid

Kui andmebaas olulisel määral muudetakse – andmeid võetakse vähemaks või lisatakse uusi või muutub andmete kvaliteet –, võib tekkida õiguslikus tähenduses uus andmebaas tingimusel, et tehtav investeering suureneb. Nagu eespool toodud, kehtivad andmebaasi tegija õigused muudetud andmebaasi suhtes 15 aastat, arvates vastavate muudatuste tegemisest (AutÕS § 75⁷).

Olukorras, kus ilmneb mõnele olemasolevale andmebaasile sarnane andmebaas, siis ei pruugi olla tegemist andmebaasi tegija õiguste rikkumisega. See, kas sellises olukorras on kellegi andmebaasi tegija õigusi rikutud või mitte, sõltub asjaolust, kas andmed on saadud mingi muu uurimistöö tulemusena kui need andmed, millel põhineb algne andmebaas, ning kas uue andmebaasi koostamiseks on tehtud erinev oluline investeering. Kui need asjaolud on erinevad, ei ole ilmselt tegemist andmebaasi tegija õiguste rikkumisega.

1.4.5 Erandid

AutÕS § 75⁶ näeb ette piirangud andmebaasi tegija õigustele. Oluline on seejuures, et need piirangud kehtivad üksnes õiguspäraselt avalikustatud andmebaaside puhul, so andmebaasi tegija nõusolekul avalikustatud andmebaaside puhul. Kui andmebaas ei ole selle tegija poolt teistele isikutele kättesaadavaks tehtud, siis ei ole lubatud andmebaasi kasutamine alltoodud viisidel, vaid selleks tuleb eelnevalt andmebaasi tegijalt luba küsida. Seega kui andmebaasi tegijaks (olulise investeeringu tegijana) on näiteks uurimistööd finantseeriv äriühing ja ta ei ole andmebaasi teistele kättesaadavaks teinud (nt interneti kaudu), siis ei tohi keegi seda ilma tema nõusolekuta kasutada isegi alltoodud juhtudel.

Üldsusele mis tahes viisil õiguspäraselt avalikustatud andmebaasi õiguspärane kasutaja võib ilma andmebaasi tegija nõusolekuta ja tasu maksmiseta teha väljavõtteid (kopeerida) andmebaasi sisu olulisest osast või seda taaskasutada (avalikustada – levitada, internetis kättesaadavaks teha) juhul, kui:

- mitte-elektronilise andmebaasi sisust tehakse väljavõtte isiklikeks vajadusteks;
- koos andmebaasi avaldamisallika kohustusliku äranäitamisega tehakse andmebaasist väljavõtte illustreeriva materjalina õppe- või teadusliku uurimistöö eesmärkidel, nende eesmärkidega motiveeritud mahus ja tingimusel, et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke;
- väljavõtte tegemine või taaskasutamine toimub avaliku julgeoleku, haldustegevuse või õigusemõistmise käigus ulatuses, mis vastab ühiskondliku julgeoleku kaitse, haldusfunktsioonide teostamise ja õigusemõistmise eesmärkidele.

1.4.5.1 Isiklik kasutamine

AutÕS § 75⁶ punkt 1 kohaselt tohib teha andmebaasist koopia isiklikeks vajadusteks, st ainult inimese enda jaoks ning mitte ärilistes või ametialastes huvides. See on lubatud üksnes mitte-elektroniliste andmebaaside puhul.

1.4.5.2 Illustratsioon õppe- või teadustöös

AutÕS § 75⁶ punkt 2 kohaselt võib andmebaasist teha koopia, kui seda kasutatakse illustreeriva materjalina õppe- või teadustöös, st illestamiseks, toetamiseks näidetega loengut või õppematerjali või teadusliku uurimistööd. Kopeeritud materjal peab olema „motiveeritud mahus“, st igal konkreetsel juhul tuleb hinnata, et andmebaasist tehtaval väljavõttel oleks teadusliku uurimistöö puhul näiteks teadusartikli põhiteksti suhtes eelkõige nõ toetavat eesmärki täitev, mitte artikli enda põhisisu täitev roll. Ka „ärilised eesmärgid“, mida selline

andmebaasi kasutamine taotleda ei tohi, ei ole seadusega määratletud. Kõnealuse piirangu kohaldamise võib välistada näiteks andmebaasi osa kopeerimine illustreeriva materjalina monograafias, mida müüakse.

1.4.6 Teisest uurimistöö andmeid sisaldavast andmebaasist laenamine

Uurimistöö kontekstis on oluline küsimus, millises ulatuses on lubatud andmete kasutamine teistele kuuluvatest andmebaasidest. Andmed kui sellised on alati kasutamiseks vabad. Lubatud on ka andmebaasi mitte-olulise osa kopeerimine. Oluliste osade kopeerimiseks ja levitamiseks (näiteks teadusartiklis) või internetis kättesaadavaks tegemiseks tuleb aga alati andmebaasi tegijalt luba küsida (sõlmida litsentsileping), kui tegemist pole andmebaasi tegija õiguste piirangu juhtumiga (vt punkt 1.2.5).

1.5 Kes on õiguste omaja?

Andmebaasi tegija õiguste omajaks on andmebaasi tegija ehk see isik, kes tegi andmebaasi koostamiseks olulise investeeringu. Seega ei pruugi sel juhul olla tegemist inimesega, kes vahetult andmebaasi jaoks andmed kokku kogus või spetsiaalse arvutiprogrammi lõi. Määravaks kriteeriumiks on olulise investeeringu tegemine. Seetõttu saab andmebaasi tegijaks olla nii füüsiline kui juriidiline isik. Näiteks teadusasutuste puhul võib esineda sageli ka olukord, kus mingi uurimisprojekti raames teevad teadusasutuse töötajad konkreetseid toiminguid, et andmebaasi jaoks andmeid koguda, kontrollida ja süstematiseerida, kuid kui seda tegevust finantseerib tellijast äriühing ning tema finantseering kvalifitseerub olulise investeeringuna, on andmebaasi tegijaks äriühing ja vastavad õigused kuuluvad talle. Seega on väga oluline igal konkreetsel juhul hinnata, kes teeb andmebaasi koostamiseks olulise investeeringu ehk kellele kuulvad andmebaasi tegija õigused.

1.6 Suhe autoriõigusega

Andmebaasi tegija õiguste *sui generis* kaitse ei välista andmebaasi kaitset autoriõiguse alusel. Kui andmebaas vastab ka autoriõigusega ette nähtud teose kriteeriumidele (originaalne, loometöö tulemus), siis on see kaitstud ka teose kaitset puudutavate sätete alusel.

Lisa 4. Leiutised

1. Kas uurimistöö andmed võivad olla kaitstavad patendiga?

Uurimistöö andmed võivad olla osa patendiga või kasuliku mudelina (väikeleiutis, *utility model*) kaitstavast leiutisest, nt leiutises sisalduva tehnilise lahenduse parameetrid, arvandmed jmt. Patendikaitse sisu ja ulatus määratakse kindlaks patendinõudluse (*Claims*) sõnastusega. Patendinõudlus on leiutise olemuse selge, täpne ja lühike sõnaline väljendus, ning ta sisaldab leiutise olulisi tehnilisi tunnuseid (mille osaks võivad olla ka eelnimetatud parameetrid, arvandmed jmt). Patendinõudluse sõnastuse tõlgendamisel kasutatakse leiutiskirjeldust, jooniseid ja muud illustreerivat materjali. Patendinõudluse sõnastuse tõlgendamise aluseks on vastava ala asjatundja teadmiste tase patenditaotluse esitamise ajal.

Leiutise objektiks võib olla seade, meetod, aine (sh bioloogiline aine) või nende kombinatsioon. Bioloogiline aine patendiseaduse tähenduses on iga isepaljunev või bioloogilises süsteemis paljundatav geneetiliselt informatsiooni kandev aine, sealhulgas mikroorganism. Leiutise objektid:

- Seade - masin, aparaat, tööriist jne ning nende iseseisva funktsiooniga konstruktsioonelemendid (koosted ja detailid).
- Meetod - protsess, mõõtmis- või kontrollimeetod vmt, mis sisaldab toimingute järjekorda ja nende läbiviimise tingimusi.
- Aine - tehnilikult loodud omavahel seotud keemiliste elementide või ingredientide kogum. Leiutise objektiks aineana loetakse ka bioloogilist materjali.
- Mikroorganismi tüvi kui leiutise objekt on rakkude kogum, millel on ühine päritolu ja ühesugused püsivad tunnused.
- Eelmainitute kombinatsioonid - nt aine ja selle saamise meetod; meetod ja seade selle meetodi teostamiseks; aine ja seade selle saamiseks; aine, meetod selle aine saamiseks ja seade selle meetodi teostamiseks.

Uurimistöö andmed võivad olla osa mistahes eeltoodud leiutisest.

Mida ei saa patenteerida?

- avastusi, sh inimkeha kujunemise või arengu või inimgeeni järjestust või selle osa kirjeldust;
- teadusteooriaid ja matemaatilisi meetodeid;
- majandus- ja mõttetevõtmise plaane, reegleid, eeskirju ja meetodeid;
- rajatise, hoone ja maa-ala projekte ning skeeme;
- tingimärke;
- disainilahendusi;
- info lihtsat esitamist;
- taimesorte ja loomatõuge (Eesti patendiseadus § 6 lg 2).

2. Patentsuse kriteeriumid

Leiutis on patentne (st kaitstav patendiga), kui see

- on uus,
- omab leiutustaset,
- on tööstuslikult kasutatav (Eesti patendiseadus § 8 lg 1).

Uudsus

Leiutis on uus, kui see erineb tehnika tasemest (Eesti patendiseadus § 8 lg 2). Nõutav on ülemaailmne uudsus. Sama põhimõte on Euroopa Patendikonventsioonis (art. 54) ja USA patendiseaduses (35 U.S.C. 102).

Leiutustase (*inventive step*)

Leiutisel on leiutustase, kui see vastava ala asjatundja jaoks endastmõistetavalt ei tulene tehnika tasemest.

Tehnika tase määratakse kindlaks kogu tehnikateabe põhjal, mis enne patenditaotluse esitamise kuupäeva või prioriteedinõude puhul enne prioriteedikuupäeva on ükskõik millises maailma osas avalikkusele teatavaks saanud kirjaliku või suulise kirjeldamise kaudu, kasutamise läbi või mis tahes muul viisil.

Kui leiutise olemus (sh leiutist iseloomustavad andmed, nt uurimisandmed) avaldatakse enne patenditaotluse esitamist, siis reeglina ei loeta leiutist uueks ja patenti välja ei anta.

3. Kellele kuulub õigus taotleda patenti Eesti ülikoolides?

Tööstusomandi objekti (leiutise, kasuliku mudeli ehk väikeleiutise) suhtes kuulub kaitsedokumendi (patendi, kasuliku mudeli registreerimistunnistuse) taotlemise õigus ja õigus saada patendi- või kasuliku mudeli omanikuks ülikoolile, kui autor on selle õiguse ülikoolile andnud kas töölepingu vm kirjaliku dokumendiga. (Patendiseadus § 12 lg2, Kasuliku mudeli seadus § 11 lg 2).

Ülikool võib loobuda patendi või kasuliku mudeli taotlemise õigusest autori kasuks.

4. Patendikaitse tekkimine

Leiutis saab ajutise kaitse patenditaotluse esitamise kuupäevast arvates kuni patendi väljaandmise teate avaldamise kuupäevani.

Patent kehtib maksimaalselt 20 aastat arvates taotluse esitamisest ja eeldusel, et iga-aastased kehtivuse riigilõivud on tasutud. Patenditaotluse esitamisest kuni patendi väljaandmiseni kulub 3-4 aastat.

Patendi jõushoidmiseks tuleb tasuda riigilõiv iga kehtivusaasta eest, v.a. USA, kus lõivud tasutakse 3½, 7½ ja 11½ aastat pärast patendi välja andmist.

Meditasiinotoodetele ja taimekaitsetoodetele on võimalik saada lisaks täiendav kaitse 5 aastaks (kokku 20+5 aastaks).

5. Patendiomaniku ainuõigus

Patendiomaniku ainuõigus seisneb selles, et mitte keegi ei tohi patendi kehtivuse ajal patendiomaniku loata:

- valmistada, kasutada, levitada, müüa või pakkuda müügiks patendiga kaitstud tooteid või omandada (sh importides) neid tooteid eelnimetatud eesmärkidel;
- valmistada, müüa või pakkuda müügiks patendiga kaitstud toote olulisi komponente või omandada ja eksportida neid toote valmistamiseks või koostamiseks, välja arvatud juhul, kui komponentideks on muud iseseisvad tooted;
- kasutada või pakkuda kolmandatele isikutele kasutamiseks patenditud meetodit;
- kasutada, levitada, müüa või pakkuda müügiks patenditud meetodil valmistatud toodet või omandada (sh importides) neid tooteid eelnimetatud eesmärkidel.

Toote puhul, mille valmistamise meetod on patenditud, loetakse patendiomaniku loata samasuguse toote valmistamist, kasutamist, levitamist, müümist, müügiks pakkumist või eelnimetatud eesmärkidel omandamist (sh importides) patendiomaniku ainuõiguse rikkumiseks, kui ei tõendata, et samasugune toode on valmistatud teistsugusel meetodil (patendiseadus § 15).

Patendiomaniku ainuõiguse rikkumiseks ei loeta muuhulgas patenditud leiutise kasutamist leiutist ennast puudutavates katsetustes (patendiseadus § 16).

Juhul, kui leiutise olemus (sh olulised uurimisandmed) avaldatakse enne patenditaotluse esitamist ja patenti uudsuse puudumisel välja ei anta, jääb patenditaotlejal soovitud ainuõigus saamata.

6. Ettevõtja kui uurimistöö rakendaja huvide tagamine

Teadustulemuste ellurakendajateks on ettevõtjad, kes arendavad välja uusi tooteid ja teenuseid või parendavad olemasolevaid. Nii avaliku rahastamise kui ettevõtja tellimisel tehtud uuringu tulemuseks võib olla mistahes intellektuaalomandi objekt, näiteks leiutis, tarkvara, andmebaas ja/või oskusteave.

Teadus- ja ettevõtjate vahelistes T&A tellimuslepingutes on tavapärastel eraldi peatükk projekti tulemi intellektuaalomandi varaliste õiguste kuuluvuse ja kasutamise tingimuse kohta. See tähendab, et on sätestatud, kellele kuulub õigus esitada patendi- või kasuliku mudeli registreerimistaotlus ja saada patendi- või kasuliku mudeli registreeringu omanikuks, või on kokku lepitud, et tulemused on konfidentsiaalsed (ärisaladus).

Tavaliselt on ettevõtja huvitatud, et patenditaotlemise õigus kuuluks talle ja tema otsustada on, kas taotleda patendikaitset või hoida lahendust salajasena.

Reeglina luuakse leiutis pikaajalise töö tulemusena, kusjuures vajalik oskusteave kogutakse mitmete erinevate teadusprojektide käigus.

Avalikest vahenditest rahastatud teadus- ja arendustöö korral kuulub patendi taotlemise õigus teadus- ja arendusasutusele, kelle töötajad on leiutise loonud (ja oma varalised õigused teadus- ja arendusasutusele loovutanud). Avalikest vahenditest rahastatud teadustöö tulemuse intellektuaalomandi kaitse (sh

patenditaotlemise) kulud loetakse Haridus- ja teadusministri 27.12.2011 määruse nr 73 „Institutsionaalse uurimistoetuse taotlemise, määramise ja selle mahu muutmise tingimused ja kord“ § 7 lg 2 p 4 kohaselt uurimistöö otsesteks kuludeks.

Teadus- ja arendusasutus saab kommercialiseerida (kaubastada) patenditaotlusi ja patente teatavasti kahel viisil: ettevõtja(te)le litsentsi(de) andmisega või õiguste loovutamiseega. Siit järeldeb, et teadus- ja arendusasutus peab arvestama ka teadustulemuste rakendajate – ettevõtjate huve. Koostööpartnerite huvide arvestamist on soovitanud ka Euroopa Komisjon.

Leiutise olemuse avaldamine teadusasutuse, uurimistööd teinud teadlaste või ka tööga kokku puutunud üliõpilaste poolt enne õiguspärase taotleja poolt patenditaotluse esitamist “rikuks” leiutise patentsust (uudsust). Kui leiutis ei vasta uudsuse kriteeriumile, siis patenti välja ei anta.

Leiutise avaldamine ilma selle omaniku nõusolekuta on karistatav karistusseadustiku § 228 alusel: Leiutise avalikustamise eest ilma patendile või kasulikule mudelile (väikeleiutisele) õigust omava isiku loata enne selle isiku poolt leiutise avalikustamist või avaldamist Patendiameti poolt karistatakse rahalise karistuse või kuni 1 aastase vangistusega.

Sama karistus on ette nähtud ka autoriõigusega kaitstava teose või autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti ebaseadusliku üldsusele suunamise (avaliku esitamise, üldsusele näitamise, edastamise, taasedastamise või kättesaadavaks tegemise) eest ärilisel eesmärgil (§ 223).

7. Patent konkurentsieelisena

Patendikaitse õigusfilosoofiliseks aluseks on ühiskondlik kokkulepe, mis seisneb selles, et leiutaja (või patendiomanik, kui leiutaja on patendi taotlemise õiguse talle loovutanud) saab teaduse ja tehnika arengusse loomingulise panustamise eest ühiskonnalt vastu ainuõiguse leiutist teatud aja jooksul ainsana kasutada.

Esitatud patenditaotluste avaldamine (reeglina 18 kuud pärast esitamist) ja välja antud patentide avaldamine on ka osa ühiskondlikust kokkuleppest – avalikkus saab teada, millistes piirides on leiutisel õiguskaitse ja kui kauaks.

Seega patendi omamine annab ettevõtjale teatud ajaks õiguse keelata kolmandatel isikutel leiutist kasutada ilma patendiomaniku loata. Patendiomanik omab konkurentsieelist võrreldes teiste turuosalistega. Patendiomanikul on ainuõigus leiutise valdamise, kasutamise ja käsutamise üle (Eesti patendiseadus §15).

Lisa 5. Riigisaladus ja ärisaladus

1. Riigisaladus

Riigikaitse riigisaladus on riigikaitsele kuuluva teabe, v.a. teave, mille avalikuks tulek ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut (Riigisaladuse ja salastatud välisteabe seaduse § 7 lg 6). See teave salastatakse vajadusel kuni 30 aastaks.

§ 11 lg 2 kohaselt kehtestab kaitseminister teabe salastamistaseme ja -tähtaja iga leiutise ja uuringu puhul eraldi. Kaitseministeerium edastab Patendiametile teabe riigikaitsele kuuluva teabe riigikaitsele kuuluva teabe salastamisele kuuluda võivate tehnikavaldkonna teemade kohta. See teave salastatakse vajaduse korral piiratud tasemel või tunnistatakse asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabeks.

§ 7 lg 6-s nimetatud teave, mille avalikuks tulek ei kahjusta Eesti Vabariigi julgeolekut, tunnistatakse asutusesiseseks kasutamiseks mõeldud teabeks, kui sellele teabele juurdepääsu piiramine on ette nähtud eraõigusliku isiku, välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooniga sõlmitud lepingus või kui selle teabe avalikuks tulek kahjustaks riigi välissuhtlemist või teabevaldaja seadusest tulenevate ülesannete täitmist. Riigikaitsele e. salastatud leiutiste patenditaotlusi ja patente Patendiamet ei avalda.

2. Ärisaladus

Ärisaladusena käsitletakse teavet, mis on salajane (mida pole avaldatud või ei kuulu avaldamisele, pole üldteada ning pole kergesti kättesaadav), sellel infol on kaubanduslik väärtus ja omanik ise on kasutusele võtnud meetmed, et vastav teave ei saaks avalikuks.

T&A lepingutes on oluline, et lepingupooled määratleks ise võimalikult täpselt ära, milline teave on käsitatav ärisaladusena, ning et leping sisaldaks ärisaladuse hoidmise kohustust reguleerivat sätet.

Konkurentsiseaduse § 63(1) kohaselt loetakse ärisaladuseks niisugune teave ettevõtja äritegevuse kohta, mille avaldamine teistele isikutele võib selle ettevõtja huve kahjustada, eelkõige oskusteavet puudutav tehniline teave, finantsteave ning teave tootmissaladuste ja -protsesside, tarneallikate, ostu-müügi mahtude, turuosade, klientide ja edasimüüjate, turundusplaanide, kulu- ja hinnastruktuuride ning müügistrateegia kohta. Ärisaladus ei ole avalikustamisele kuuluv või avalikustatud teave.

Konfidentsiaalse teabe kuritarvitamist loetakse kõlvatuks konkurentsiks vastavalt konkurentsiseaduse § 50(1)2). Kõlvatu konkurents on ebaaus äritegevus, heade kommete ja tavade vastuolus olevad teod.

Avalikustamata teabe kaitse tuleneb Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide lepingust (TRIPS) (art 39 p 2). Tööstusomandi Pariisi konventsioonil (1967) artiklis 10*bis* sätestatakse kaitse kõlvatu konkurentsi vastu ning avalikustamata teabe kaitse.

Lisa 6. Uurimistöö andmete kasutamise ja taaskasutamise eetilised piirangud

Eesti teadlastele tulenevad eetikaalased tingimused ja nõuded seadustest (nt isikuandmete kaitse seadus), rahvusvahelistest konventsioonidest (nt Euroopa Nõukogu inimõiguste ja biomeditsiini konventsioonist „Inimõiguste ja inimväärikuse kaitse bioloogia ja arstiteaduse rakendamisel“) ning Eesti ja rahvusvahelistest eetikajuhistest (Maailma Arstide Liidu Helsingi Deklaratsioon).

Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee, Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomitee ja loomkatsete läbiviimise loakomisjoni tegevust reguleerivate dokumentides uurimisandmete kasutamise piiranguid ei käsitleta. Tegevuses lähtutakse vastava valdkonna õigusaktidest ja eetikapõhimõtetest.

1. Eesti teadlaste eetikakoodeks

Eesti teadlaste eetikakoodeks (<http://www.akadeemia.ee/repository/File/ALUSDOKUD/Eetikakoodeks2002.pdf> 18.12.2002) sätestab seoses uurimistöö tulemuste avaldamise ja kaitsega järgmised printsiibid:

- Teadlase kohus on kaitsta teadusliku mõtte vabadust, taunida teadusloomingu tsenseerimist ning teadussuundade monopoliseerimist. Teadlane arvestab samas sellega, et mõnede teadustulemuste avaldamisele kehtivad piirangud (p.1.5).
- Teadlase kohus on jälgida, et tema tööst tekkinud intellektuaalne omand oleks piisavalt kaitstud (p. 2.4).
- Teadlase kohus on, kus vähegi võimalik, kindlustada, et tema uurimistöö tulemusi kasutatakse ühiskonna ja keskkonna huvides (p.2.5.).
- Teadusuuringud, kus uurimisobjektiks on inimesed, ei tohi olla vastuolus inimväärikusega ja põhiliste inimõigustega. Selliste uuringute puhul on oluline informeerida indiviide kavatsetava uuringu kõikidest aspektidest, saada nende vabatahtlik nõusolek uuringus osalemiseks (-informeeritud nõusolek-), töödelda ja hoida saadud personaalset informatsiooni konfidentsiaalselt ning kasutada seda üksnes uurimistöö otstarbel (p.2.6.).

Uurimistööde andmete kasutamise, taaskasutamise ja avaldamise printsiipe ei ole eetikakoodeksis käsitletud.

2. Meditsiiniuuringute eetika

Inimestel tehtavate meditsiiniuuringute eetilised põhimõtted on sätestatud Maailma Arstide Liidu (WMA) Helsingi Deklaratsioonis (<http://www.eestiarst.ee/static/files/031/ea1107lk344-346.pdf>).

Helsingi deklaratsiooni p. 25 kohaselt on andmete taaskasutuse (*reuse*) korral vaja uuritava isiku nõusolek:

Meditsiiniuuringutes, kus kasutatakse identifitseeritavat inimmaterjali ja identifitseeritavaid andmeid, peavad arstid tavaliselt saama nõusoleku nende kogumise, analüüsimise, säilitamise ja/või taaskasutamise jaoks. Võib esineda olukordi, kus nõusoleku saamine selliseks uuringuks ei ole võimalik või on teostamatu või see seaks ohtu uuringu kehtivuse. Sellistes olukordades võib uuringu korraldada alles pärast seda, kui eetikakomitee on sellise uuringu tegemist kaalunud ja selle heaks kiitnud.

WHO Biomeditsiini Eetikajuhiste kohaselt on andmete ja proovide teisese (*secondary use*) kasutamise korral vaja uuritava nõusolekut (International Ethical Guidelines for Biomedical Research Involving Human Subjects Prepared by the Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS) in collaboration with the World Health Organization (WHO)) http://www.cioms.ch/publications/layout_guide2002.pdf (vt lk 36).

3. Sotsiaaluuringute eetika

Sotsiaalvaldkonna uurijate eetikakoodekseid on toodud ESSDA (Council of European Social Science Data Archives), Euroopa sotsiaalteaduste andmearhiivide katusorganisatsiooni kodulehel <http://www.cessda.org/sharing/rights/4/index.html#codes>.

Isikuandmete kaitset sotsiaal-majanduslikes uurimistöodes tulenevalt õigusaktidest (sh intellektuaalomandi alastest) ja headest tavadest käsitletakse EL projektis RESPECT (<http://www.respectproject.org/pubs/guide.php>), vt <http://www.respectproject.org/guide/416guide.pdf>.

RESPECT projekt on koondatud ühtsesse käitumiskodeksisse (*Code of Practice*), mis sisaldab eetika-, intellektuaalomandi- ja konfidentsiaalsusjuhiseid. Projekti juhtpartner oli The Institute for Employment Studies (IES), Ühendkuningriik.

Lisa 7. Uurimistöö andmete tekkimine, arhiveerimine ja säilitamine teadusasutuste poolt

Teadusliku uurimistöö käigus läbiviidavate tegevuste (eksperimentid, testid, analüüsid jms) tulemusel tekivad uurimistöö andmed.

Karolinska Instituudi juhendi kohaselt tuleb uurimistulemusi dokumenteerida kvaliteetselt (täpselt) ja arusaadavalt. Dokumenteerida tuleb kogu protsess uurimistöö planeerimisest kuni uurimistöö aruandeni (Research documentation at Karolinska Institutet. A Handbook, p 19 http://internwebben.ki.se/sites/default/files/handbook_v1.1.pdf):

- uurimistöö planeerimine – uurimistöö kava (eelkõige uurimistöös kasutava intellektuaalomandi kaasavarasse kuuluvad andmed)
- uurimistöö käigus kogutud algandmed (*raw data*)
- andmete analüüsimine uurimistöö käigus ja selle tulemused
- uurimistöö tulemuse hindamine ja uurimistöö aruanne

Laboripäevik – kas paberkandjal või elektroonilises vormis säilitatakse kõikide eksperimentide, vaatluste ja/või mõõtmiste läbiviimise käik ja tulemused, mis peavad olema dateeritud ja allkirjastatud.

Dokumenteermise detailsus peab tagama võimaluse katsetulemusi reprodutseerida. Tulemused peavad olema dokumenteeritud ja säilitatud originaal- e algandmete (*raw data*) vormis.

Uurimisandmete kasutamiseks kolmandate isikute poolt on vaja teada andmetega seonduvat taustinfot – nende saamise meetodikat, tingimusi jmt.

Teaduskollektsioonid

Uurimistöö tulemusi säilitatakse teadusasutustes muu hulgas teaduskollektsioonides. Teadusasutustes säilitatavad kollektsioonid on väga erinevad nende tüübi, suuruse, kujunemisloo ja spetsiifika poolest.

Teadus- ja arendustegevuse korralduse seaduse § 14 lg 4 p 3 alusel on haridus- ja teadusminister kehtestanud oma 01.04.2011 määrusega nr 11 teaduskollektsioonidele esitatavad nõuded ning teaduskollektsioonide finantseerimise taotlemise, taotluste läbivaatamise ja finantseerimise otsustamise tingimused ja korra.

Teaduskollektsioon on haridus- ja teadusministri määruse „Teaduskollektsioonidele esitatavad nõuded ning teaduskollektsioonide finantseerimise taotlemise, taotluste läbivaatamise ja finantseerimise otsustamise tingimused ja kord“ kohaselt püsivat teaduslikku väärtust omav ja peamiselt teadustegevuse eesmärgil kasutatav süstematiseeritud, säiliku tasandil kataloogitud või säilikuna dokumenteeritud artefaktide või looduslike objektide ning infokandjate kogu, mille määruse nõuete kohase säilimise, arendamise ja teadustööks kättesaadavuse tagab kollektsiooni haldav teadus- ja arendusasutus.

Teaduskollektsiooni sisalduvate andmete kasutamine

Teaduskollektsioonidele esitatavad nõuete ning teaduskollektsioonide finantseerimise taotlemise, taotluste läbivaatamise ja finantseerimise otsustamise tingimuste ja korra §iga 4 on kehtestatud teaduskollektsioonile esitatavad nõuded. Selle korra kohaselt on teaduskollektsiooni esmane ülesanne teadustegevust toetava informatsiooni kogumine, töötlemine, säilitamine ja kättesaadavaks tegemine. Teaduskollektsiooni kasutatakse teadustegevuse eesmärgil ja kasutajate sihtgrupiks on peamiselt teadustöötajad. Teaduskollektsiooni kasutamine teadustegevuse eesmärgil on kasutajate sihtgrupi jaoks avalik ja tasuta.

Teadusasutustes reguleeritakse teaduskollektsioonidega seonduvat sisemiste õigusaktidega. Nt Tartu ülikooli loodusmuuseumi teadusliku kollektsiooni ja digiarhiivi korralduse eeskiri <http://natmuseum.ut.ee/388861>.

Kui on tegemist teaduskollektsiooniga, mis sisaldab bioloogilist materjali, toimub materjali kättesaadavaks tegemine bioloogilise materjali üleandmise lepingute alusel (*Material Transfer Agreement, MTA*).

Teadusandmete säilitamisel muudes andmebaasides tuleb lähtuda vastavatest õigusnormidest, mis tulenevad seadustest või teadusasutuste eeskirjadest ja poolte vahel sõlmitud kokkulepetest.

Lisa 8. Isikuandmete kaitse

1. Isikuandmete määratlus

Euroopa Parlamendi ja nõukogu poolt on kehtestatud direktiiv 95/46/EÜ üksikisikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta.

Isikuandmete kaitse on Eestis reguleeritud isikuandmete kaitse seadusega. Selle seaduse § 4 lg 1 kohaselt on isikuandmed mistahes andmed tuvastatud (st andmete alusel on selge, millise inimesega on tegemist) või tuvastatava (andmete alusel on võimalik välja selgitada, millise inimesega on tegemist) inimese kohta, mis väljendavad selle isiku füüsilisi, psüühilisi, füsioloogilisi, majanduslikke, kultuurilisi või sotsiaalseid omadusi, suhteid ja kuuluvust.

Seega tuleb isikuandmetena käsitleda kõiki andmeid, mis on füüsilise isikuga seotud.

Isikuandmete kaitse seaduse eesmärk on kaitsta inimese põhiõigusi ja vabadusi kooskõlas avalike huvidega.

Isikuandmed jagunevad:

- Eraelulised isikuandmed puudutavad inimese perekonnaelu üksikasju, vaimseid või füüsilisi kannatusi, samuti sotsiaalabi taotlemist ja inimese maksustamisega seotud teavet.
- Delikaatsed isikuandmed on seaduse kohaselt andmed inimese poliitiliste vaadete, usuliste veendumuste, tervise seisundi, etnilise ja rassilise kuuluvuse, pärilikkuse, seksuaalelu ja ametiühingu liikmelisuse kohta. Delikaatsed isikuandmed on ka inimese biomeetrilised andmed (nt sõrmejälje- ja silmapiirisekujutis ning geenandmed (DNA)). Delikaatsete isikuandmete töötlemise suhtes kehtivad tavalisest rangemad nõuded.

2. Isikuandmete töötlemine

Seaduse § 5 alusel on isikuandmete töötlemine iga isikuandmetega tehtav toiming, sh isikuandmete kogumine, salvestamine, korrastamine, säilitamine, muutmine, juurdepääsu võimaldamine, päringute teostamine, väljavõtete tegemine, kasutamine, edastamine, ristikasutamine, ühendamine, sulgemine, kustutamine või hävitamine või mitu nimetatud toimingut, sõltumata toimingute teostamise viisist või kasutatavatest vahenditest.

Isikuandmete kasutamisel teadusuuringute läbiviimisel, seda eriti meditsiini ja sotsiaalvaldkonnas (kliinilised katsed, küsitlused jms), tuleb järgida nii seadusest tulenevaid isikuandmete töötlemise põhimõtteid (nt minimaalsuse põhimõte) kui ka kõiki seadusest tulenevaid piiranguid.

2.1. Isikuandmete töötlemise lubatavus

Üldine põhimõte: Isikuandmete töötlemine on lubatud üksnes isiku nõusolekul, st isiku selge ja teadliku tahteavalduse alusel, millega isik lubab oma andmeid töödelda.

Isikult nõusolekut küsimata on lubatud isikuandmeid töödelda, kui isikuandmeid töödeldakse:

- isikuga sõlmitud lepingu täitmiseks või lepingu täitmise tagamiseks
- isiku, kelle andmeid töödeldakse või muu isiku elu, tervise või vabaduse kaitseks
- seaduse või välislepinguga ettenähtud ülesande täitmiseks

2002. aasta oktoobris esitas Eesti Vabariigi Valitsus Riigikogule Isikuandmete kaitse seaduse eelnõu 1196 SE, mis sisaldas sätet, mille kohaselt oleks delikaatsete ja eraeluliste isikuandmete töötlemine ilma isiku nõusolekuta Andmekaitse Inspeksiooni loal lubatud ka teaduslikul või uurimistöö tegemise eesmärgil. Riigikogu jättis seadusest nimetatud sätte välja põhjendusel, et see säte kahjustab liigselt inimeste privaatsust. Delikaatsete isikuandmete töötlemine tuleb registreerida andmekaitse inspeksioonis.

Isikukoodi töötlemine on ilma isiku nõusolekuta lubatud ainult juhul, kui see on ette nähtud välislepingus, seaduses või määrukses.

Lisa 9. Andmete haldamise plaanide (*Data Management Plan*) näidiseid teadusvaldkondade kaupa, National Science Foundation (NSF), National Institute of Health (NIH)

USA Riiklik Teadusfond (National Science Foundation, NSF) nõuab andmete käitlemise plaani finantseerimistaotluses alates 2011.a. (<http://www.nsf.gov/eng/general/dmp.jsp>).

Plaan peab sisaldama järgmist infot:

- mis tüüpi andmeid kogutakse;
- milliseid standardeid kasutatakse, näiteks formaat ja metaandmete sisu;
- andmete arhiveerimise ja säilitamise tingimusi;
- juurdepääsu reegleid;
- plaani andmete edasiseks üle(k)andmiseks (*for eventual transition*) või andmete kogumise lõpetamist pikemas perspektiivis (*or termination of the data collection in the long-term future*).

Alljärgnevalt on toodud (14.12.2012) lingid plaanidele, mis vastavad NSF juhendile:

NSF General: Mauna Loa example

http://www.dataone.org/sites/all/documents/DMP_MaunaLoa_Formatted.pdf

NSF General: Rio Grande example

http://www.dataone.org/sites/all/documents/DMP_Hydrologic_Formatted.pdf

NSF General: HDF Map example

http://www.dataone.org/sites/all/documents/DMP_HDFMap_Formatted.pdf

NSF General: Nutrient Network example

http://www.dataone.org/sites/all/documents/DMP_NutNet_Formatted.pdf

NSF BIO: E. affinis example

http://www.dataone.org/sites/all/documents/DMP_Copepod_Formatted.pdf

Andmete käitlemise plaanide mallid, NIH ja NSF juhendid teadusvaldkondade kaupa on toodud lingil

https://dmp.cdlib.org/pages/funder_requirements

Oxfordi Ülikooli kodulehel on andmete haldamise kontrollnimekiri *Data Management Planning Checklist*

<http://www.admin.ox.ac.uk/rdm/dmp/checklist/>

Lisa 10. Mõningad keskkonnainfo alased küsimused (Århusi konventsioon, keskkonnaregister)

1. Keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise Århusi konventsioon

(Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice, concluded Århus, Denmark on 25 June 1998), jõustunud Eesti Vabariigi suhtes 31.10.2001.

Konventsioonis nähakse ette tegevus kolmes valdkonnas:

- üldsuse juurdepääsu tagamine avaliku võimu organite valduses olevale keskkonnateabele;
- üldsuse keskkonnaasjade otsustamises osalemise edendamine;
- keskkonnaasjades kohtu poole pöördumise tingimuste laiendamine.

Avaliku võimu organ on konventsiooni art 2.2 alusel on:

- a) riigi, piirkonna või muu tasandi valitsus;
- b) füüsiline või juriidiline isik, kes siseriikliku õiguse alusel täidab avaliku halduse funktsioone, kaasa arvatud keskkonnaga seotud ülesandeid, või osutab keskkonnaga seotud teenuseid;
- c) iga muu füüsiline või juriidiline isik, kes punktis a nimetatud asutuse valitsemisalas või punktis b nimetatud isiku juhtimisel täidab keskkonnaga seotud avalikke kohustusi või ülesandeid või kes osutab keskkonnaga seotud avalikke teenuseid.

Seega Århusi konventsioonist ei tulene ETAGile ega teadus- ja arendusasutustele kohustust tagada juurdepääs keskkonnateabele.

Konventsiooni järgimine ei kohusta ka kehtestama erandeid siseriiklikes õigusaktides, millega reguleeritakse keskkonnaasjades info saamist, üldsuse osalemist ja neis asjus kohtu poole pöördumist (Art 3, p 6).

Keskkonnainfo kättesaadavus

Konventsiooniosaline tagab, et tema avaliku võimu asutused annavad üldsusele keskkonnainfot, vastates keskkonnainfo taotlusele selle artikli kohaselt siseriiklikke õigusakte järgides (Art 4, p.1).

Keskkonnainfo taotluse võib jätta rahuldamata, kui avalikustamine võib ebasoodsalt mõjutada:

- a) avaliku võimu organi menetluse konfidentsiaalsust, kui konfidentsiaalsusnõue on ette nähtud siseriikliku õigusega;
- b) rahvusvahelisi suhteid, riigi julgeolekut või avalikku korda;
- c) õigusemõistmist, isiku õigust õiglasele kohtumõistmisele või avaliku võimu organi korraldatavat kriminaal- või distsiplinaaruurimist;
- d) äri- või tööstusinfo konfidentsiaalsust, kui seda kaitseb majanduslike huvide kaitse seadus. Keskkonna kaitseks oluline info heidete kohta avalikustatakse;
- e) intellektuaalse omandi õigusi;
- f) isikuandmete ja failide konfidentsiaalsust juhul, kui isik ei ole nõus üldsusele info teatavaks tegemisega ning kui konfidentsiaalsusnõue on ette nähtud siseriikliku õigusega;
- g) sellise kolmanda isiku huve, kes on soovitud infot esitanud vabatahtlikult või keda ei saa infot esitama kohustada, kui ta ei nõustu andmete avalikustamisega; või
- h) keskkonda, mille kohta infot taotletakse, näiteks haruldaste liikide elupaiku või kasvukohti.

Info avalikustamisest keeldumise põhjendusi tõlgendatakse kitsendavalt, arvestades vajadust info avalikustamisega rahuldada üldsuse huvi ja seda, kas taotletud info käsitleb heidete keskkonda viimist.

2. Keskkonna andmete kogumine riiklikusse Keskkonnaregistrisse

Keskkonnaregister on loodusressursside, looduspärandi, keskkonnaseisundi ja keskkonnategurite andmeid sisaldava riigi põhiregister, mille vastutav töötleja on Keskkonnaministeerium ja volitatud töötleja on Keskkonnateabe Keskus. Registri tulevikuvision näeb ette täielikult internetipõhist andmete kogumist-väljastamist, info liikumist registrisse sidussüsteemide kaudu (Eesti Looduse Infosüsteem, Keskkonnalubade Infosüsteem jne) ning samuti registri ruumiandmete liitmist Euroopa vastavate infrastruktuuridega.

Keskkonnaregistri seadus

Keskkonnaandmete tootmine keskkonnaregistri seaduse § 7 lg 7 tähenduses on seadusega nimetatud programmi, uuringu või inventeerimise täitmise käigus üksikandmete kogumine mahus, mis võimaldab kinnitatud metoodikate või ühtlustatud standardite alusel nende analüüsimise, üldistamise või teisendamise teel saada loodusressursside olemit ja keskkonnaseisundi hindamist ning võrdlust keskkonnanormatiividega lubavaid andmeid.

Keskkonnaregistrisse andmeandja (keskkonnaregistri seadus § 38 lg 1):

Õigusakti, keskkonnanaloo, registreerimisotsuse, keskkonnanaloo taotluse, ajaloolise kalapüügiõiguse jaotamise otsuse, kalapüügipäeviku lehe, lossimisdeklaratsiooni, keskkonnanaloo andmisest keeldumise, muutmise, kehtetuks tunnistamise või peatamise otsuse, seaduses nimetatud või seadusega ettenähtud programmi, uuringu ja inventeerimise või planeeringu alusel keskkonnaregistrile andmete esitaja (edaspidi andmeandja) on:

- 1) õigusakti ettevalmistanud valitsusasutus;
- 2) keskkonnanaloo andja;
- 3) registreerimisotsuse tegija;
- 4) programmi, uuringu või inventeerimise alusel tehtud töö vastuvõtja või kinnitaja;
- 5) planeeringu kehtestaja.

Seadusega nimetatud või riigieelarvest rahastatava programmi, uuringu või inventeerimise alusel tehtud töö vastuvõtja või kinnitaja esitab keskkonnaregistrile andmed järgmiste objektide ja andmetike kohta (keskkonnaregistri seadus, §38 lg 4): vääriselupaik; loodusressursside seisund; tehislikest keskkonnateguritest rikutud alad; looduslikest keskkonnateguritest ohustatud alad; keskkonnaseisund; looduslikud keskkonnategurid.

Keskkonnaregistrisse andmeandja ei ole seega teadus- ja arendusasutus.

Juurdepääs keskkonnaregistri andmetele (keskkonnaregistri seaduse § 42)

- (1) Keskkonnaregistri andmed on avalikud, välja arvatud paragrahvi lõikes 2 sätestatud juhtudel.
- (2) Avalikkuse juurdepääs keskkonnaandmetele on suletud, kui:
 - 1) avalikustamisega võib kaasneda oht ühiskonna turvalisusele, keskkonnakahjustus või kaitsealuste liikide isendite lubamatu häirimine nende püsielupaikades;
 - 2) need on tootmisjärgus ega võimalda olukorda tõeselt hinnata;
 - 3) need sisaldavad või käsitlevad äri- või tööstussaladust või intellektuaalse omandi saladust;
 - 4) neid avalikustada on teiste seadustega keelatud;
 - 5) andmeandja on tunnistanud esitatud andmed ebaõigeks.
- (3) Käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud andmed on kättesaadavad üksnes isikule, kes täidab seadusekohaseid üleeandeid.
- (4) Eraõigusliku isiku esitatud ja keskkonnaregistrisse kantud andmed on avalikud keskkonnanaloo või registreerimisotsusega määratud ulatuses.
- (5) Keskkonnaregistri vastutav töötleja sulgeb avalikkuse juurdepääsu käesoleva paragrahvi lõikes 2 nimetatud andmetele volitatud töötleja ettepanekul. Kuni vastutava töötleja otsuseni juurdepääsu sulgemise kohta ei tohi volitatud töötleja ettepanekus nimetatud andmeid avalikustada.
- (6) Keskkonnaregistrile vabatahtlikult esitatud andmeid tohib avalikustada andmeandja nõusolekul.

Andmete riskasutus

Keskkonnaregistri andmeid tohib neid muutmata teistesse andmekogudesse üle kanda, arvestades keskkonnaregistri seaduses sätestatud andmete avalikustamise piiranguid (keskkonnaregistri seaduse § 55 lg 1).

Keskkonnaministri määrus nr 2 13.01.2005 „Keskkonnaregistri pidamise täpsustatud kord“

reguleerib keskkonnaregistrisse andmete esitamist ja vastuvõtmist, andmete hoidmist, töötlemist, avalikustamist ja väljastamist. Määrus ei reguleeri keskkonnaandmete tootmist selleks kohustatud isikute, nagu keskkonnanaloo saanud isiku, seire teostaja, inventeerimise läbiviija, poolt.

Keskkonnaregistrist väljastatakse andmed kirjaliku taotluse alusel, mis sisaldab taotluse esitaja nime ja taotluse kontaktandmeid, taotluse sisu, andmete kasutamise eesmärgi, taotletavate andmete maht (väljatrüki

lehekülgede arvu järgi) (Keskkonnaministri määrus nr 58 11.07.2003 "Keskkonnaregistrist andmete väljastamise taotluse vorm", § 1 (<https://www.riigiteataja.ee/akt/609868>)).

Andmete avalikustamine

Keskkonnaministri määruse nr 59 11.07.2003 "Keskkonnaregistri avalikult kasutatavate andmete paberkandjal avalikustamise maht ja kuju" § 1 kohaselt

(1) Kord aastas avalikustatakse ülevaade järgmistest keskkonnaandmetest:

- 1) loodusressursside bilansid;
- 2) olulised keskkonnaseisundi muutused;
- 3) olulise või piiriülese keskkonnamõjuga tegevused või tootmisõnnetused;
- 4) keskkonnaregistri objektide muudatused.

(2) Iga nelja aasta järel avalikustatakse koondülevaade:

- 1) keskkonnaandmetest, mis sisalduvad keskkonnaregistri nimistutes ja andmestikes;
- 2) käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud keskkonnaandmetest.

(3) Iga nelja aasta järel avalikustatakse keskkonnaseire programmide koondaruanne sõltumata keskkonnaseire andmete iga-aastasest avalikustamisest käesoleva paragrahvi lõike 1 punktide 2 ja 3 alusel.

(4) Keskkonnaregistri vastutaval töötlejal on õigus vajadusel täiendada käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 nimetatud keskkonnaandmete loetelu.

Avalikustamise korraldamine

Keskkonnaandmete avalikustamine eelnimetatud määruse §3 tähenduses on andmete töötlemine kirjastamise ettevalmistamise eesmärgil, tõlkimine, kirjastamine ja trükiste levitamine.

Keskkonnaandmete avalikustamist korraldab keskkonnaregistri volitatud töötleja Keskkonnateabe Keskus.